

”Meidän vanhojen vanhuus on tämän ajan rikkautta.”

Vastarintaiset vanhuuskuvat ja myöhäinen tyyli Eeva Kilven teoksen
Kuolinsiivous sisäisessä ja ulkoisessa maailmassa

Sampo Keski-Lusa

Proseminarityö

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin

tutkimuksen laitos

Kirjallisuus

Kevät 2015

Ohjaaja: Kristian Blomberg

SISÄLLYS:

1 Johdanto.....	3
2 Vanhuuden esittäminen suomalaisessa kulttuurissa.....	5
2.1 Julkinen vanhuuskeskustelu ja vanhuusdiskurssien muutos.....	6
2.2 Iäkkäitä runoilijoita ja vanhuusteemaisia runoja 2000-luvun suomessa.....	8
3 Kuolinsiivouksen vanhuuskuvat.....	10
3.1 Kuolinsiivous vastarintana.....	11
3.1.1 Kuolinsiivouksen vastarintainen toimija.....	13
3.1.2 Kuolinsiivouksen vastarinnan keinot ja kohteet.....	14
4 Kuolinsiivous osana julkista keskustelua.....	23
4.1 Kuolinsiivouksen vastaanotto ja vastarinnan vaikutukset.....	23
4.2 Kuolinsiivouksen vastarinnan motiivit.....	25
5 Eeva Kilven myöhäinen tyyli.....	26
5.1 Myöhäisen tyylin (late style) käsite Edward W. Saidin mukaan.....	26
5.2 Eeva Kilven myöhäinen tyyli teoksessa Kuolinsiivous.....	29
6 Päättäjä.....	33
Lähteet.....	36
Liite 1: Teoksia 2000- ja 2010-luvulta, joissa vanhuusrunoja.....	39
Liite 2: Havaintoja vanhuusrunokokoelmien kansista.....	41

1. JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tutkin Eeva Kilven teosta *Kuolinsiivous* kahdesta näkökulmasta. Ensin tarkastelen sitä, kuinka *Kuolinsiivous* osallistuu julkiseen keskusteluun vanhuudesta ja millaista vanhuuskuvaa se rakentaa. Toinen näkökulmani keskittyy edellistä tiukemmin *Kuolinsiivoukseen* taideteoksena: pyrin hahmottamaan Eeva Kilven myöhäistä tyyliä eli hänen ikänsä ja lähestyvän kuolemansa vaikutusta *Kuolinsiivoukseen* teoksena.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni liittyen oletan, että *Kuolinsiivouksen* tapa kuvata vanhuutta asettuu vastarintaan medialle tyypillisiä vanhuuden kurjuutta ja koomisuutta korostavia puhe- ja kuvaamistapoja vastaan. Tästä syystä olen valinnut tutkielmani teoreettiseksi taustaksi Johan Fornäsin (1998) *Kulttuuriteorian*, ja erityisesti sen vastarintaa käsittelevän osan. Fornäsin teorian perusteella ja tarkan lukemisen avulla analysoin *Kuolinsiivousta* selvittäen, onko sen vanhuuskuva vastarintaa mediassa esiintyvillä vanhuusdiskursseille. Vastarinnan onnistuneisuutta, laajuutta ja vaikutuksia pyrin selvittämään lukemalla *Kuolinsiivouksesta* kirjoitettuja arvioita. *Kuolinsiivouksen* mahdollisen vastarinnan motiiveita selvitän tarkastelemalla Eeva Kilven haastatteluja.

Vanhuus on yhteiskunnassamme ajankohtainen ja paljon julkista keskustelua viime vuosina virittänyt asia: suuret ikäluokat eläköityvät ja huoltosuhde muuttuu. Tämä tarkoittaa myös sitä, että vanhuus koskettaa pian yhä suurempaa osaa väestöstä henkilökohtaisesti: jos ei oman, niin vähintään läheisten vanhenemisen kautta. Näin ollen on myös hyvin olennaista tutkia sitä, miten vanhuutta merkityksellistetään – median osalta tätä merkityksellistämistä ja vanhuusdiskursseja on tutkittu jo kohtalaisen runsaasti, mutta kirjallisuuden osalta tutkimusta ei vielä juuri ole. Varsinkin runouden osalta vanhuuden kuvaamisen tutkimusta on lähinnä vain sivuttu, esimerkiksi Katja Seutu (2012) tutkiessaan runouden affektiivisuutta. Myös toinen tutkimuskysymykseni samalla tavalla ajankohtainen. Vanhuuden kuvaamisen tutkimisen lisäksi on mielenkiintoista pyrkiä selvittämään myös kirjailijoiden ikääntymisen vaikutusta kirjailijoiden työhön ja julkaistuihin teoksiin.

Toista tutkimuskysymystäni lähestyn Edward W. Saidin (2006) ennen kuolemaansa rakentaman myöhäisen tyylin (late style) käsitteen ja teorian avulla. Oletan *Kuolinsiivouksen* edustavan Eeva Kilven myöhäistä tyyliä, koska kuolema on siinä voimakkaasti läsnä ja koska *Kuolinsiivous* on Saidin (2006) teoksessaan *On Late style: Music and literature against the grain* esittelemien myöhäisten teosten kaltaisesti olemukseltaan sirpaleinen. Myös *Kuolinsiivouksen* oletettu vastarintaisuus tukee myöhäisyyden (lateness) oletusta.

Kuolinsiivous asettuu, myös ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta, erityisen kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi sisältönsä ohella rakenteensa ja genrensä vuoksi. *Kuolinsiivous* on vuosipäiväkirjateos, jossa kirjoittaja on yhdistänyt muistiinpanojaan 27 vuoden jaksolta (alkaen 1984) yhdeksi vuosipäiväkirjaksi siten, että monesti saman päivän sisällä on merkintöjä usealta vuodelta. Kirja koostuu siis lyhyistä, muutaman rivin tekstifragmenteista, joita yhdistävät päivämäärien ja kellonaikojen lisäksi teemat ja tunteet. Tekstin sirpaleet sisältävät runoja, ajatelmia ja hieman pidempiä, proosamaisia tekstikatkelmiakin, jotka kuvaavat vanhan naisen arkea, kokemuksia ja tunteita. Fragmenttien sisältämien ajatusten limittyminen toisiinsa ja ajan virtaan luovat tekstiin mielenkiintoisen tunnelman. Kirjan rakenne kuvastaa vanhan ihmisen mielenmaisemaa sirpaloituvine ja toistuvine ajatuksineen.

Teoksen rakenne ja tekstin tyyli muistuttaa siis mielestäni enemmän runo- tai ajatelmakokoelmaa kuin proosatekstiä. Tästä syystä paneudun tässä tutkielmassa juuri runouden vanhuudenkuvaukseen. Samasta syystä käytän analyysissäni tekstissä toimivasta henkilöstä nimitystä puhuja – kertominen on vain pieni osa henkilön toimintaa ja toisaalta kaikki kuvautuu yhden henkilön kautta. Toisaalta on mahdollista tulkita myös, että joissain tekstifragmenteissa, kuten runoissa, on eri puhuja kuin muilla sitä ympäröivillä päiväkirjamerkinnöillä, joten puhuja -nimityksen käyttö on perusteltua.

Kuolinsiivouksen valitsemiseen tämän tutkielman kohdeteokseksi vaikutti edellä kerrottujen seikkojen lisäksi sekin, että vanhuusteeman lisäksi vanhuus näkyy kirjassa myös kirjailijan kautta: jo yli kahdeksankymmen vuoden ikään ehtineellä kirjailija Eeva Kilvellä voi olettaa olevan autenttista kokemusta vanhuudesta, mikä voi syventää teoksen olemusta. Myös

teoksen myöhäisyyden oletus tuntuu näin ollen uskottavalta. Eeva Kilpi sai *Kuolinsiivouksella* Runeberg -palkintoehdokkuuden sekä Kodiksomia -palkinnon.

Olen jakanut tämän tutkielman lukuihin siten, että toisessa luvussa esittelen tutkielman taustaa: luvussa 2.1 Julkista vanhuuskeskustelua ja vanhuusdiskurssien muutosta ja luvussa 2.2 suomalaista 2000-luvun vanhuusteemaista ja iäkkäiden runoilijoiden kirjoittamaa runoutta. Kolmas luku on varsinainen käsittelyluku, jossa teoria ja analyysi kulkevat kutakuinkin käsi kädessä. Luvussa 3 esittelen *Kuolinsiivouksen* vanhuuskuvia yleisellä tasolla. Luvussa 3.1 alalukuineen käsittelen *Kuolinsiivouksen* vastarinnan konkretiaa: kuka *Kuolinsiivouksessa* vastustaa, mitä ja miten. Luvussa 4 alalukuineen jatkan *Kuolinsiivouksen* vastarinnan käsittelyä itse teoksen ulkopuolella: onko teoksen vastaanotossa tai Kilven kommentteissa teoksesta viitteitä vastarinnasta. Viides luku käsittelee myöhäistä tyyliä: luvussa 5.1 esittelen myöhäisen tyylin teoriaa Saidin (2006) teoksen perusteella ja luvussa 5.2 analysoin Eeva Kilven myöhäistä tyyliä *Kuolinsiivouksessa*. Kuudes luku asettuu päätännöksi, siellä tiivistän analyysini tulokset ja luon katsetta vanhuusrunojen laajempaan tutkimukseen.

2. VANHUUDEN ESITTÄMINEN SUOMALAISESSA KULTTUURISSA

Lukiessani *Kuolinsiivousta* ensimmäistä kertaa, sen tapa kuvata vanhuutta tuntui minusta elämänläheiseltä oman kokemukseni perusteella (olen työskennellyt vuosia vanhusten parissa Helsingin 4H -yhdistyksen Ikäihmistenpalvelussa). Innostuin *Kuolinsiivouksen* poikkeukselliselta tuntuvasta rakenteesta ja sen tavasta kuvata vanhuutta avoimesti ja kaunistelematta, mutta positiivisuutta hylkäämättä. Tämä vanhuuden kuvaamisen tapa tuntui asettuvan vastakkain arkikokemukseni mukaan yleisen puhettavan kanssa, jossa vanhuus nähdään vanhuksen kannalta kurjana ja sairaana elämänvaiheena sekä yhteiskunnan kannalta kalliina ja raskaana asiana.

Pohtiessani vanhuuden kuvaamista kirjallisuudessa löysin Sinikka Vakimon (2001) väitöskirjan *Paljon kokeva, vähän näkyvä Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöistä*, mikä innoitti suuresti tämän tutkielman

teossa. Väitöstutkimuksessaan Vakimo tutki ”miten naisen vanhuutta erilaisissa teksteissä rakennetaan ja miten vanhat naiset kommentoivat näitä käsityksiä puhuessaan omista elämäkäytännöistään.” (Vakimo 2001, 16). Tutkiessaan 1990 -luvun mediatekstien tapaa puhua vanhoista naisista hän oli todennut vanhuuden esittämisen tavat pääosin joko vanhuuden negatiivisia aspektoja korostaviksi tai humoristisiksi samalla, kun vanhat naiset jäivät mediassa marginaaliin myös näkyvyytensä suhteen: he eivät päässeet itse ääneen, vaan he olivat median esittämiä ”toisia” (Vakimo 2001, 169, 306–307). Tätä taustaa vasten *Kuolinsiivouksen* lukeminen tuntui mielekkäältä.

Vanhuudesta puhumisen ja vanhuuden kuvaamisen tavoissa on kuitenkin tapahtunut muutosta 2000-luvun aikana. Median tapa kirjoittaa vanhuksista ja vanhuudesta on monipuolistunut (Hytti, 2010) ja samaan aikaan vanhuus on ollut myös kaunokirjallisuudessa paljon esillä niin vanhuudesta kirjoitettujen kirjojen kuin iäkkäiden kirjailijoidenkin kautta. Tässä luvussa avaan tätä tutkimukseni taustaa: alaluvussa 2.1 kuvailen vanhuudesta puhumisen tavoissa tapahtunutta muutosta tutkimuksien perusteella ja luvussa 2.2 luon katsauksen sekä vanhuusteemaiseen että ikääntyneiden kirjailijoiden runouteen.

2.1 Julkinen vanhuuskeskustelu ja vanhuusdiskurssien muutos

Suomessa on tehty vain vähän tutkimusta vanhuuden kuvaamisesta, vanhuusrepresentaatioista, minkä Vakimokin (2001, 43) nostaa esille vanhuuden kuvaamisen tavoista tehtyjä tutkimuksia esitellessään. Tehty tutkimus painottuu median ja sosiaalipoliittisten tekstein tutkimuksiin (Vakimo 2001, 43–44). Esittelen tässä näiden tutkimusten tuloksia, nojautuen pääasiassa Vakimon (2001) väitöskirjaan ja Hilikka Hytin samasta aiheesta 2010 tekemään pro gradu -tutkielmaan, koska ne olivat helposti saatavilla tätä tutkielmaa tehdessäni ja innoittivat minua tutkielman teossa. Valitsemani lähteet myös antavat kattavan yleiskuvan muusta aiheesta koskevasta tutkimuksesta.

Vakimo(2001, 42) toteaa, että Rørbyen (1995) mukaan mediakulttuuria vanhuuteen liittyen on tutkittu kolmesta näkökulmasta: tiedotusvälineet vanhuuskuvien tuottajina ja muokkaajina, median tuottamien vanhuuskuvien vaikutus vanhojen ihmisten elämään ja vanhojen ihmisten median käyttö. Koska tässä tutkielmassa analysoin kaunokirjallisen teoksen tuottamaa

vanhuuskuvaa, paneudun myös vanhuuskuvia käsittelevien tutkimusten esittelyssä tähän näkökulmaan. Näin siitä huolimatta, että *Kuolinsiivouksen* vastaanottoa käsitellessäni viittaa myös vanhuuskuvien mahdolliseen vaikutukseen ihmisten elämään.

Vakimo esittelee (2001, 43) Lanér-Sihvolan & Sihvolan (1983) tutkimuksen koskien vanhuuteen asennoitumista taiteessa ja mediassa. He ovat nimenneet asennoitumisen päätyypeiksi kunnioittavan ja holhoavan asennoitumistavan, ”joihin sisältyy positiivisia, neutraaleita ja negatiivisia asenteita vanhuutta kohtaan.” (Vakimo 2001, 43). Toisaalta Vakimo (2001, 44) kertoo Uotisen (1995) ja Jyrkämän (1989) todenneen tuntemattomiin vanhuksiin suhtauduttavan epäluuloisemmin ja enemmän ennakkokäsityksiin nojaten, kuin läheisiin iäkkäisiin ihmisiin.

Nämä suhtautumisen vaihtelut huomasin myös Vakimon tutkimuksen tuloksissa: tutkituista mediateksteistä suurimmassa osassa vanhuuteen suhtauduttiin uhkana yhteiskunnalle ja kurjuutena vanhuksille itselleen, vanhusten kärsiessä heikkenevistä voimistaan ja tarvitessaan muiden apua ja hoivaa. Tähän tekivät poikkeuksen ne tekstit, joissa vanhuus esitettiin ei-vanhuutena: vanhat ihmiset tekivät nuorten toiminnaksi miellettäviä asioita tai olivat fyysisesti hyvässä kunnossa – tällaisia juttuja oli tehty julkisuudenhenkilöistä tai jutuissa oli muuten tuttavallinen sävy ja jutun keskiössä ollutta ihmistä esiteltiin lukijalle. Etäämpänä asiana vanhuus kuvattiin negatiivispainotteiseksi. Poikkeukseksi asettuivat myös esimerkiksi mainokset, joissa vanhuus kuvattiin koomisena asiana. Mainoksissa myös romantisoitiin vanhuutta: vanha nainen esitettiin hyvää ruokaa laittavana ja lapsenlapsista huolehtivana isoäitinä. Neutraali tai realistinen vanhan naisen kuvaus on Vakimon mukaan harvinaista. Vakimon tutkimuksessa nousi esiin myös erityisesti vanhojen naisten ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden olevan tabuluontoinen ilmiö, joskin suhtautumisessa siihen oli jo tuolloin aistittavissa muutosta. (Vakimo 2001, 306–307, 309–311.)

Vanhuuden mediassa esittämisen tavat ovat muutenkin muuttuneet 2000-luvun aikana. Tähän tulokseen on tullut Hilikka Hytti (2010) pro gradu -tutkielmassaan tutkiessaan Helsingin Sanomien artikkeleita, joissa esiintyi iäkkäitä naisia joulukuussa 2008 – tammikuussa 2009. Hytti toteaa aiemmin yleisen, Vakimonkin tutkimuksessa esiin piirtyvän vanhuuden

ongelmadiskurssin harvinaistuneen ja tilalle muodostuneen monipuolisempia tapoja kuvata vanhuutta. Vanhuksia kuvataan osassa lehtitekstejä kuin ketä tahansa: ikä tai sukupuoli ei nouse merkittävään asemaan, eikä vanhuus kuvastu kurjana tai koomisena. Toisaalta vanhoja naisia kuvataan stereotyyppioihin liittyen ristiriitaisesti: lempeinä mummoina tai kärttyisinä vanhoina naisina, mutta samalla kuvaten heidät avuntarvitsijoiksi. Myös vanhojen naisten pystyvyys nousee Hytin mukaan nykyään esiin lehtiteksteissä: artikkeleissa kuvataan vanhusten monimuotoista harraste-elämää ja vapaaehtoistyötä. Samoin kirjoitetaan valta-asemissa olevista vanhoista naisista sekä vanhoille ihmisille miellettyjen roolien rikkojista. Yhtä kaikki vanhuudesta asiallisesti kirjoittaminen on suuremmissa osassa kuin aikaisemmin ja vanhuksia nimitetään ja kuvataan lehtiteksteissä tasa-arvoisemmin muihin henkilöihin nähden kuin aiemmin. (Hytti 2010, 2, 27, 30, 35, 38, 41–42, 47–53.)

Sekä Vakimon (2001) että Hytin (2010) tutkimukset koskevat iäkkäiden naisten kuvaamista. Iäkkäiden miesten kuvaamisesta en sen sijaan tiedä olevan suomalaista tutkimusta. Ojala ja Pietilä esittävätkin miesten vanhuutta käsittelevän teoksensa alussa, että sukupuolella on toistaiseksi ollut vähäinen asema vanhuudentutkimuksessa: vanhoja naisia on ollut miehiä enemmän ja he ovat edustaneet vanhuutta kokonaisuudessaan. Tähän kuitenkin kaivataan muutosta, joka vaikuttaa todennäköiseltä iäkkäiden miesten suhteellisen määrän kasvaessa. (Ojala & Pietilä 2013, 7 – 9.) Tämän tutkielman kannalta tämä huomio ei ole kaikista olennaisin, koska *Kuolinsiivouksessakin* vanhuutta kuvataan naisen kautta aivan kuten Vakimon ja Hytin tutkimusten aineistossakin, mutta muita vanhuusteemaisia teoksia tarkastellessa kysymys vanhuuden sukupuolisuudesta saattaisi nousta keskeisemmäksi.

2.2 Iäkkäitä runoilijoita ja vanhuusteemaisia runoja 2000-luvun Suomessa

Myös suomalaisessa runoudessa vanhuus on ollut paljon esillä 2000-luvulla, niin teemana kuin useiden iäkkäiden runoilijoiden julkaisemien kokoelmien kautta. Keskityn juuri runouteen tässä yhteydessä sen vuoksi, että miellän *Kuolinsiivouksen* asettuvan rakenteeltaan ja tyyliältään lähemmäs runoutta kuin proosaa, vaikka suuri osa päiväkirjamerkinnöistä onkin suorasanaisesti kirjoitettuja. Ne eivät kuitenkaan muodosta selkeää proosalle tyypillistä juonen kaarta, vaan esiintyvät lyhyinä ja hajanaisina, lyyrisestäkin kielestä voimaa saavina ajatelmina, jonka takia miellän teoksen ennen kaikkea ajatelma- ja runokokoelmaksi. Tässä

alaluvussa teen katsauksen 2000-luvulla kirjoitettuun runouteen siltä osin, kuin tiedän sen käsittelevän vanhuutta tai sen kirjoittajina olleen iäkkäitä runoilijoita.

Tätä lukua varten olen tehnyt hakuja pääkaupunkiseudun ja Keski-Suomen kirjastojen tietokannoista (helmet.fi ; keskikirjastot.fi). Hakusanoina olen käyttänyt sanoja vanhuus, vanheneminen ja ikääntyminen; hakutulokset olen pyrkinyt rajaamaan runoutta käsitteleviksi: keskikirjastot.fi:ssä hakemalla vain luokkaan 82.2 (runot) luokiteltuja teoksia, helmet.fi:ssä käyttämällä hakusanaa runo*. Tietokantojen välillä ei esiintynyt suuria eroavaisuuksia, molemmista löytyi joitakin teoksia, joita ei löytynyt toisesta: Helmet.fi:n haulla löysin 14 Keskikirjastot.fi:n hauilla löytymättä jäänyttä teosta, Keskikirjastot.fi:n hauilla puolestaan löytyi 6 Helmet.fi:n haulla löytymättä jäänyttä teosta. (Kts. tarkemmin liite 1.) Ero on nähdäkseni vähän merkitsevä: se voi selittyä jo kirjastojen kokoelmien eroilla.

Keräsin tietoa 2000-luvulla julkaistuista vanhuusteemaisista runoja sisältävistä runokokoelmista myös kahdesta vanhuutta käsittelevästä antologiasta. Antologiat ovat kirjailijoiden Tuula Korolainen ja Riitta Tulusto (2008) toimittama *Pää tallella. Runoja ikääntyville* sekä yleislääketieteen ja geriatrian erikoislääkäri Sirkka-Liisa Kivelän (2005) toimittama *Vuoroin minussa vanhuus, nuoruus. Suomalaisia runoja vanhenemisesta*. Molemmat antologiat piirtävät monipuolista kuvaa siitä, minkälainen kuva vanhuudesta ilmenee suomalaisessa runoudessa. Kivelän teos on samalla kannanotto julkisuudessa vilkkaasti käytävään keskusteluun vanhuudesta, mitä käsitystä tukee paitsi toimittajan esipuheeseen julkikirjoittama tavoite, myös kirjan osioiden alkuun sijoittuvat toimittajan pohdintatekstit koskien vanhuutta ja vanhenemistä (Kivelä 2005, 8). Korolaisen ja Tuluston antologiassa on puolestaan paljon myös vanhuutta käsittelevää lastenrunoutta, mutta sitä sisältävät kokoelmat jätin työni rajaamisen takia analysoimatta. Näissä antologioissa käytetyistä teoksista vain joitakin löytyi keskikirjastojen ja helmet -kirjastojen tietokantoihin tekemilläni hauilla (kts. liite 1).

Selvitykseni perusteella vaikuttaa siltä, että vanhuusteemaisia runoja on kirjoitettu suhteellisen paljon Suomessa 2000 ja 2010 -luvuilla: lukemissani antologioissa hyödynnettyjen 44 kokoelman lisäksi Keskikirjastojen ja Helmet -kirjastojen tietokannoista löytyi hakuehdoillani 33 runokokoelmaa. (Listaus löytämistäni vanhuutta käsittelevistä runokokoelmista ja tiedot niiden löytöpaikoista liitteessä 1.) Kokoelmien määrän

suhteuttaminen aiempien vuosikymmenten määriin on vaikeaa, sillä runouden sisällön kuvausta on tehty kirjastotietokantoihin vasta 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Toisaalta runouden teemat ovat niin moninaisia, että kaikkia vanhuusteemaa käsitteleviä kokoelmia ei välttämättä ole merkitty kyseisillä hakusanoilla löytyviksi. Samat seikat voivat olla syinä sille, että antologioissa käytettyjä kokoelmia ei löytynyt Keskikirjastojen ja Helmet-kirjastojen tietokantoihin tekemilläni hauilla, vaikka kyseisiä teoksia ainakin keskikirjastojen kokoelmiin kuuluu.

Tietokannoista ja antologioista löytämistäni kokoelmista sain Keskikirjastoista käsiini yhteensä 44, joita tarkastelin tarkemmin. 25 kokoelman kansissa viitattiin kirjoittajan iäkkyyteen joko kirjoittajan kuvan, mainitun iän (tai syntymävuoden) tai tekijän sanallisen luonnehdinnan kautta. Myös nuoremmat ovat kirjoittaneet vanhuusteemaisia runoja: tarkastelemistani 44 kokoelmasta kuuden kansista oli pääteltävissä kirjailijan olevan keski-ikäinen tai nuorempi. Kaikkien tarkastelemieni kokoelmien kansissa 15:ssä mainittiin teoksen teemana jotakin vanhuuteen tai ikääntymiseen liittyvää. (Kokoelmien kansista tekemistäni huomioista taulukko liitteessä 2.)

Selvitykseni herätti minut pohtimaan vanhuusrunouden tarkoituksellisuutta: mikä on syynä kirjailijan iän tai vanhuusteeman näkyvään esille nostamiseen? Onko motiivina kohderyhmän parempi tavoittaminen ja parempi myyntimenestys, kirjailijan ja teoksen arvostuksen nostaminen muista syistä tai pyrkimys osallistua teoksella julkiseen keskusteluun vanhuuden kokemuksista ja vanhuksien asemasta yhteiskunnassamme? Tutkielmani rajauksen vuoksi en nyt paneudu näiden suurten linjojen selvittämiseen enempää, mutta selvitykseni antaa aihetta sen tekemiselle myöhemmin. Selvitykseni osoittaa myös, että vanhuuden kuvaaminen runoudessa on mielekäs tutkimuskohde: ei ole kysymys yhden kirjan ilmiöstä.

3 KUOLINSIIVOUKSEN VANHUUSKUVAT

Kuolinsiivous kuvaa vanhuutta monipuolisesti, avoimesti ja rehellisesti: päiväkirjan puhuja kuvaa omia fyysisiä ja psyykkisiä tuntemuksiaan ja ajatuksiaan myöntäen vanhuuden vaivat

ja yksinäisyyden, ja ajoittaiset epätoivonkin tuulahdukset. Hän ei kuitenkaan antaudu epätoivolle, vaan yrittää jaksaa pitää itsestään edelleen huolta ja elää itsenäisesti. Hän ei myöskään pelkää kuolemaa, vaan se on hänelle luonnollinen, aikanaan kohdattava asia. Tuntemukset aaltoilevat ja limittyvät toisiinsa, samoin kuin aikakin teoksen kekseliäässä rakenteessa: vuodet sulautuvat yhteen, samana päivänä voi tuntea olevansa nuori ja vanha.

Kuolinsiivouksessa vanhuus piirtyy esiin aikana tai elämänvaiheena, jolloin ihmisen tulisi saada olla sekä heikko että voimakas. Kuvasta rajautuu ulos voimakkaat joko–tai asetelmat, mitkä ovat Vakimon (2001) tutkimuksen mukaan olleet mediateksteille tyypillisiä. Mukana on niin vanhuuden voivottelua, omasta jaksamisesta ja pystymisestä iloitsemista kuin vanhuuden vaivoihin liitettyä itseironiaakin. Mikään näistä ei kuitenkaan ota ylivaltaa, vaan näkökulmat asettuvat rinnan toistensa kanssa.

Seuraavaksi käsitelen *Kuolinsiivousta* vastarintana mediassa esiintyneille vanhuksia syrjiville vanhuuskuville. Vastarinnan käsitteen, samoin kuin muut tämän analyysin apuna käyttämäni käsitteet olen lainannut Johan Fornäsin (1998) *Kulttuuriteoriasta*. Luvussa 3.1 määrittelen vastarinnan käsitettä ja sen alaluvuissa erittelen *Kuolinsiivouksen* vastarinnan konkretiaa: mitä teos tarkalleen vastustaa, millä keinoin ja kenen toimesta. Luvussa 4 käänän huomion *Kuolinsiivouksesta* käytyyn julkiseen keskusteluun hahmottaakseni kuvaa vastarinnan vaikutuksista ja motiiveista: luvussa 4.1 käsitelen *Kuolinsiivouksen* kritiikkejä ja luvussa 4.2 Kilven haastatteluita.

3.1 Kuolinsiivous vastarintana

Kuten olen aiemmissa luvuissa tuonut ilmi, *Kuolinsiivouksen* vanhuuskuvat eroavat moninaisuudellaan ja positiivisuudellaan niistä vanhuusdiskursseista, jotka olivat yleisiä 2000-luvun taitteen mediassa (Vakimo 2001). Vaikka median tapa käsitellä vanhuutta on 2010-luvulle tultaessa muuttunut (Hytti 2010) ja 2012 ilmestyneen *Kuolinsiivouksen* voisi siten perustellusti tulkita uusintavan uudempia tapoja representoida vanhuutta, näen mielekkääksi sen lukemisen vastarintana vanhemmille diskursseille. Tulkintani rakentuu kahdelle perustalle: yhtäältä *Kuolinsiivouksen* päiväkirjamerkintöjen sijoittumiselle pitkälle ajalle, toisaalta *Kuolinsiivouksen* vanhuuskuvien laadulle. *Kuolinsiivouksen*

päiväkirjamerkinnöistä ensimmäiset ovat jo 1980-luvulta, viimeiset 2010-luvulta, joten on perusteltua tulkita teoksen käyvän vuoropuhelua myös 2000-luvun taitteessa vanhuuden kurjuutta tai koomisuutta korostaneiden vanhuusdiskurssien kanssa. Tässä vuoropuhelussa *Kuolinsiivous* tuntuu asettuvan vastahankaan vanhuuden kurjuusdiskursseihin nähden ja tarkempi tarkastelu osoittaaakin sen täyttävän Johan Fornäsin (1998) *Kulttuuriteoriassaan* vastarinnalle asettamat määritelmälliset kriteerit.

Luvuissa 3.1.1 ja 3.1.2 käsittelen *Kuolinsiivouksen* vastarintaisuutta Fornäsin(1998) teorian avulla. Hän toteaa: ”Vastarinnan eriytyneen analyysin pitäisi kysyä kuka vastustaa mitä, miten, miksi ja minkälaisin tuloksin.” (Fornäs 1998, 157). Tähän toteamukseen pohjautuen olen jakanut tämän luvun alalukuihin siten, että etenen *Kuolinsiivouksen* vastarintaisen toimijan määrittelystä tapojen ja kohteiden määrittelyyn. Näin näkökulma *Kuolinsiivouksen* tekemään vastarintaan laajentuu tekstin edetessä. Vastarinnan vaikutuksia käsittelen luvussa 4.1 ja vastarinnan motiiveja luvussa 4.2, koska ne eivät ole tulkittavissa itse teoksesta vaan siitä käydystä keskustelusta, jota luku 4 käsittelee. Määrittelen vastarintaa toimintana vielä ennen siirtymistä *Kuolinsiivouksen* vastarintaisen toimijan analysointiin.

Fornäsin (1998, 155) mukaan myöhäismodernissa kulttuurissa valtasuhteet ovat alituisesti läsnä, vaikka ne eivät aina olekaan kulttuuristen ilmausten tai muun toiminnan polttopisteessä. Valtasuhteisiin liittyy myös vastarintaa, jolla pyritään emansipatorisesti muuttamaan käytäntöjä ja symbolisia järjestyksiä kunnioittaen ja vahvistaen eroja eri ihmisryhmien ja tyylien välillä. Vastarintaa voivat tehdä yksittäiset henkilöt tai erilaiset ryhmät, joten se voi olla subjektiivista tai kollektiivista. Vastarinnan laatu vaihtelee myös sen suhteen, kuinka helposti vastarinta on havaittavissa. (Fornäs 1998, 155-157). Fornäs (1998, 157) toteaa: ”Vastarinta voidaan määritellä kaikiksi toiminnan muodoiksi, jotka haastavat jonkin voima- tai valtarakenteen ja ovat näin potentiaalisesti muutosta aiheuttavia, eivätkä vain herruusasemien ja rakenteiden uusintamista.” Vanhuuden kurjuutta ja koomisuutta korostavat diskurssit voidaan tulkita valtarakenteeksi, jossa valta on työikäisellä väestöllä, joka kohdistaa valtaansa ikäihmisiin heitä syrjivillä puhetoivoilla. Tällöin vanhuuden kurjuutta tai koomisuutta vastaan asettuvat vanhuuden kuvaamisen tavat ovat vastarintaa.

Fornäsin (1998, 158) mukaan vastarintaan liittyy subjektin toiveiden ja suunnitelmien törmääminen päämäärähakuisen järjestyksen kanssa, joka yrittää alistaa ja pakottaa subjektia johonkin. Mediassa ilmenneet vanhuuden kurjuutta korostavat diskurssit (Vakimo 2001, 164–199, 306–307) tulkitsen symbolisiksi järjestyksiksi, jotka suhteellisen vakaina ovat täyttäneet myös päämäärähakuisuuden ehdon. 1990-luvulla median tapa käsitellä vanhuutta pakotti ikääntyneitä ihmisiä yhteiskunnan marginaaliin suhteellisen näkymättömiin asemiin ja näkymään lähinnä vain toisten kuvaamina, omaa kurjuuttaan tai koomisuuttaan ilmentävillä tavoilla (Vakimo 2001, 307), ja näin kyseiset diskurssit ovat relevantti vastarinnan kohde.

Kuolinsiivouksen tulkitsemista vastarinnaksi tukee myös sen avoin tapa käsitellä vanhuutta ja myös sen negatiivisia аспекteja, mukaan lukien ympäristön vaateet ja negatiiviset asenteet. Fornäsin (1998, 157) mukaan Aggleton ja Whitty (1985) ovat tehneet erottelun vastarinnan ja valvontaperiaatteita vastaan suunnatun kiistämisen välillä. Tulkitsen *Kuolinsiivouksen* sijoittuvan näistä kategorioista vastarinnan puolelle, koska teoksen puhuja huomioi häneen kohdistuvat diskriminoivat seikat, mutta vastustaa niitä kirjoittamalla niistä ja niiden herättämistä tuntemuksistaan päiväkirjaan, jonka merkinnöistä *Kuolinsiivous* teoksena muodostuu.

3.1.1 Kuolinsiivouksen vastarintainen toimija

Kun analysoidaan *Kuolinsiivousta* vastarintana, voidaan kysymykseen vastarintaisesta toimijasta vastata kahdesta näkökulmasta: kirjan sisäisen ja ulkoisen maailman kannalta. Kirjan sisäisessä maailmassa teoksen puhuja haluaisi vastustaa itseensä ja ikäluokkaansa kohdistuvaa diskriminointia ja pohtii tätä paljon, vaikka konkreettisesta vastarinnasta on vain joitakin mainintoja. Näin vastarinta jää kirjoittamalla tapahtuvan symbolisen toiminnan, itseen kohdistuvan ja omaa identiteettiä rakentavan reflektoinnin tasolle. Tätä reflektointia ja identiteetin rakentamista sekä sen luonnetta vastarintana käsittelen tarkemmin käsitellessäni vastarinnan keinoja.

Kirjan ulkoisessa maailmassa vastarintainen toimija on yksittäinen subjekti, kirjailija Eeva Kilpi, vaikkakin yhdessä kustannusorganisaationsa kanssa. Itse teoksen perusteella ei voida

päätellä kustannusyhtiön tai sen toimijoiden suhdetta tai suhtautumista vastarintaiseen toimintaan, mutta suhtautuminen lienee ainakin neutraali, koska kirja on julkaistu. Näin vastarinta näyttäytyy ennen kaikkea subjektiivisena toimintana kollektiivisen sijaan. Sitä, onko kirjailija toivonut vastarintansa kasvavan kollektiiviseksi lukijoiden keskuudessa tai onko näin tapahtunut, on mahdotonta päätellä teosta analysoimalla, joten tähän palaan seuraavassa alaluvussa analysoidessani kirjasta käytyä julkista keskustelua.

Fornäsin (1998, 158) mukaan vastarintaisen toimijan on toimittava tahtovan, tuntevan, järkevän ja vastuullisen subjektin tavoin. Riippumatta siitä, tulkitaanko vastarintaiseksi toimijaksi kirjan ulkoisessa maailmassa kirjailija yksin vai kirjailijan ja kustannusyhtiön muodostama ryhmä tai instituutio, voidaan sekä kirjan ulkoisen että kirjan sisäisen vastarintaisen toimijan nähdä täyttävän Fornäsin asettamat kriteerit.

Kuolinsiivouksessa kirjan sisäisen ja ulkoisen maailman vastarintaiset toimijat – puhuja(t) sekä kirjailija – asettuvat teoksessa hyvin lähelle toisiaan. Varsinkin merkinnöissä, joissa puhuja viittaa kirjailijan työhönsä tai taustaansa hiitolalaisena evakkona (Kilpi 2012, 10, 17, 18, 25, 28, 29, 40, 45–46, 54–55, 62, 64–65, 73, 82–83, 90, 91–92, 97, 98, 101–102, 109) herää houkutus ajatella kaikkien merkintöjen olevan kirjailijan itsensä päiväkirjoista tai muista muistiinpanoista poimittuja, ja näin vastarintaisia toimijoita olevan vain yksi: Eeva Kilpi. Vaikka teoksen taustalla ovatkin Kilven omat muistiinpanot (Rannela, 2014), pidän kirjan sisäisen ja ulkoisen toimijan eli kirjailijan ja puhujan tietoisesti erillään, antaen arvon kaunokirjalliselle työlle ja mahdollisuuden teoksen fiktiivisyydelle. Samoin kuin vastarintaisten toimijoiden toiminta asettuu tekstissä limittäin, niin tapahtuu erilaisille vastarinnan tekemisen tavoille, joita käsittelem seuraavaksi.

3.1.2 Kuolinsiivouksen vastarinnan keinot ja kohteet

Seuraavaksi käsittelem sitä, miten *Kuolinsiivous* tekee vastarintaa. Fornäs (1998, 159) esittää vastarinnan olevan joko suhteisiin liittyvää tai rakenteellista. *Kuolinsiivouksen* puhuja

vastustaa ihmissuhteissaan ilmenevää diskriminointia, ja toisaalta *Kuolinsiivous* teoksena asettuu vanhuksia ja vanhuutta diskriminoivia puhe- ja ajattelutapoja vastaan. *Kuolinsiivouksen* vastarinta on siis sekä suhteisiin liittyvää että rakenteellista. Suhteisiin liittyvä vastarinta tapahtuu lähtökohtaisesti teoksen sisäisessä maailmassa, mutta kurottautuu kohti teoksen ulkoista maailmaa tarjoamalla lukijoille samastumisen ja identiteetin rakentamisen mahdollisuuksia. Rakenteellinen vastarinta puolestaan liittyy teoksen ulkoiseen maailmaan - teokseen osana kulttuurista sfääriä.

Rakenteellinen ja suhteisiin liittyvä vastarinta kietoutuvat teoksessa yhteen: molemmat tulevat näkyviksi kirjan tekstin kautta. Fornäs (1998, 157) mainitsee Aggletonin ja Whittyn (1985) tekemän erottelun vastarintaa aiheuttavien kokemusalueiden ja vastarinnan käytännön kentän välillä. Tämä ero on oletettavissa myös *Kuolinsiivouksen* vastarinnan taustalla: kirjailijan omassa elämässään kokemat vaateet heijastuvat lyyrisen minän kautta teoksen maailmaan puhujan kokemuksiksi, jotka muotoutuvat teokseksi ja siitä luettavaksi vastarinnaksi. Tämä vastarinta ei tapahdu vain teoksen maailmassa, vaan teos itsessäänkin on luettavissa vastarintaiseksi teoksi kantaen vastarintaista diskurssiaan. Näin on havaittavissa - Fornäsin (1998) termin - liikettä sosiaalisesta sfääristä kulttuuriseen sfääriin ja mahdollisesti edelleen yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen sfääriin.

Merkittäväksi vastarinnan keinoksi tulkitseen *Kuolinsiivouksen* monipuolisen ja rehellisen tavan kuvata iäkkään ihmisen elämää, niin hänen arjen toimintaansa kuin ajatustensa kulkua, tunteidensa viriämistä ja vaihtelevia tuntemuksiaan omasta voinnistaankin. Näin *Kuolinsiivous* tarjoaa vastakkaisia aineksia vanhusten identiteettien rakentamiseen kuin sen vastarinnan pääkohde: vanhuuden kurjuutta tai koomisuutta korostavat puhuvat ja kuvat. Kyseessä on siis vastadiskurssi, joka tarjoaa mahdollisuuksia vastaidentiteettien rakentamiseen. Tämä tapahtuu teoksen puhujan pohdintojen eli teoksen sisäisen vastarinnan esittämisen kautta, mistä annan esimerkkejä tuonnempana tässä luvussa.

Seuraavaksi esittelen *Kuolinsiivouksen* vastarinnan kohteita tarkemmin: minkälaisia vanhuksia diskriminoivia tapoja vastustetaan ja miten. Fornäsin (1998, 157) mukaan Young (1990) on osoittanut, että vastarinnan tulee vastustaa hyväksikäyttöä, marginalisoimista,

voimattomuutta, kulttuuri-imperialismia ja väkivaltaa. Myös *Kuolinsiivous* vastustaa näitä kaikkia. Seuraavassa käsittelen näitä vastarinnan kohteiden osia yksi kerrallaan osoittaen esimerkein, kuinka *Kuolinsiivous* asettuu vastarintaan vanhusten diskriminointia kohtaan.

Hyväksikäyttöä ja sen vastustamista ilmenee *Kuolinsiivouksessa* vähän. Siellä, missä sitä ilmenee, vastustus tapahtuu pääasiassa tietoisena sopeutumisenä. Monissa päiväkirjamerkinnöissä ilmenee tilanteita, joissa voisi vastustaa hyväksikäyttöä: puhuja esimerkiksi useamman kerran kestitsee lapsenlapsiaan ja hoitaa heidän lemmikeitään, mutta ilo jälkipolvien ja eläinten kohtaamisesta voittaa uupumisen. (Kilpi 2012, 17, 29, 81–82, 84, 88–89, 115–116). Perheen sisäisestä vastarinnasta on kuitenkin merkkejä, vaikka suoranaista hyväksikäytöstä ja sen vastustamisesta ei olekaan kysymys:

26.8. Lauantai klo. 13.02. – Seuraavalla kerralla saatte hakea ruumiin, huusin äsken pojalleni puhelimeen, kun hän moitti minua siitä etten muka hoida itseäni.

Hän auttoi minut kylläkin kiitettävästi sairaalaan ambulanssilla, kun oikea jalkani petti äkkiä keskellä Bulevardia toissapäivänä. [--] Poikani tarkoittavat kyllä kai hyvää, kun vaativat minua menemään ”jatkohoitoon” ja hankkimaan kotiaavustajan ja siivoojan. He ovat olleet avuliaita, myönnetään, mutta haluan vain omaa rauhaa ja uskon elimistön parantavan itsensä. Tänään voin jo seisoa. (2000) (Kilpi 2012, 77.)

Kuten edellisessä esimerkissäkin, puhuja asettuu muissakin päiväkirjamerkinnöissään häneltä asioita vaativien läheisten asemaan ja pyrkii ymmärtämään heitä. Näin hän rakentaa sopuista suhtautumista läheisiinsä ja samalla päättelee vastarinnan tarpeettomaksi. Sopuisuuden taustalla on läheiset suhteet sekä rakkauden maailmankatsomuksellinen arvostaminen. (Kilpi 2012, 40, 47, 53, 64.) Puhuja nostaakin useissa merkinnöissä esille oman velvollisuudentuntonsa, joka on leimannut hänen koko elämänsä, vaikka hän on sitä joskus kyseenalaistanutkin (Kilpi 2012, 45 – 46, 75, 76, 78, 97, 99, 107, 115). 2.11. on merkitty runo: ”Elämän tarkoitus on kuolema./On synnyttävä, että voi kuolla./Elämä on velvollisuus, joka on suoritettava,/ jotta voi kuolla.” (Kilpi 2012, 97). Tämä velvollisuudentunto kattaa niin puhujan perhe-elämän kuin työskentelynsäkin: ”Lapsetkin ovat vain tehtävä, joka meille on annettu. Ei heistä ole surujemme jakajiksi, ei edes ilojemme.” (Kilpi 2012, 99.) Puhujan halukkuus vastarintaan kuitenkin pääsee pilkahtamaan ajoittain esiin, mikä tarjoaa samastumisen ja oman vastarintaisen asenteen vahvistamisen mahdollisuuksia lukijalle:

27.8. Sunnuntai klo. 12.34. Vanhalla ja sairaalla on oltava siistimpää ja puhtaampaa kuin muilla. Hänen on oltava virkeämpi kuin terveet. Hän ei saa olla avuton eikä valittaa. Muuten hänet jyrätään ja alistetaan, häntä kohdellaan kuin rikollista, syytetään ja vahditaan. Hän ei saa tehdä mitään oman mielensä mukaan eikä hänellä saa olla ihmisarvoa, ei omaa tahtoa, ei mielipidettä. Ainoa keino on torjua aggressiivisesti kaikki holhous ja pitää itse itsensä kunnossa. Tänään pystyn jo varoen kävelemään (2000) (Kilpi 2012, 77.)

Vaikka puhuja pohtii aggressiivisen torjumisen välttämättömyyttä, merkinnässä ilmenevä liioittelu vähentää tämän vaatimuksen vakuuttavuutta: merkintä vaikuttaa kiukkuiselta puuskahdukselta. Puhuja myös rakentaa sopuisaa suhtautumista huomattavasti useammin. Pakottamista ja hyväksikäyttöä puhuja vastustaa esimerkiksi menemällä metsään: ”Perjantai. Metsässä. täällä ei soi puhelin, ei häiritse posti, eivät sanomalehdet. Ei tarvitse mennä kauppaan. Ja ennen kaikkea: ei tarvitse puhua. Miten hirvittävää ajan, voimien ja ajatusten haaskausta on puhuminen.” (Kilpi 2012, 54.)

Edellä olleissa esimerkeissä ilmenee muissakin *Kuolinsiivouksen* merkinnöissä näkyvä puhujan tarve ja halu omaan aikaan ja tilaan (Kilpi 2012, 63, 81, 83). Tulkiten tämän toiveen toistamisen päiväkirjassa piileväksi vastarinnaksi hyväksikäyttöä kohtaan oman toiminnan ja ajattelun reflektoinnin kautta. Jos kyseessä olisi yksityinen päiväkirja, olisi tämän vastarintaisen pohdinnan merkitys vähäisempi, mutta kun kyseessä on julkaistu teos, voi pohdinnalla olla kauaskantoisempiakin vaikutuksia: kirjan voidaan tulkita sanottavan monien ikäihmisten ajatuksia ja näin se voi herättää lukijoita antamaan myös ikäihmisille omaa aikaa ja tilaa. Toisaalta iäkkäämmät lukijat voivat samastua *Kuolinsiivouksen* puhujaan ja saada rohkaisua vaatia ja ottaa omaa tilaa ja aikaa. Näin suhteisiin liittyvä reflektointi ja rakenteellinen vastarinta asettuvat limittäin.

Marginalisoimista vastustetaan nostamalla vanhuutta kirjallisuuden ja siten myös median aiheeksi sekä kertomalla puhujan julkisesta toiminnasta. Tämä on selkeää vastarintaa 1990-luvun median tavalle esittää vanhuutta. Vanhat naiset olivat silloin mediassa näkymättömiä, he olivat esillä vain toisten esittäminä ja useimmiten heidän kurjuuttaan tai koomisuuttaan korostettiin (Vakimo 2001, 307). *Kuolinsiivous* osoittaa, että vanhojen ihmisten ei tarvitse tyytyä näkymättömyyteen. *Kuolinsiivouksen* merkittävämät ansiot vanhusten marginalisoimisen vastustamisessa liittyvät kuitenkin mielestäni siihen, minkälaista kuvaa vanhuudesta se välittää. Onhan median tapa käsitellä vanhuutta muuttunut selkeästi jo ennen *Kuolinsiivouksen* ilmestymistä: vanhuuden neutraali esittäminen on lisääntynyt 2000-luvulla (Hytti 2010, 47–53).

Vanhusten ja vanhuuden marginalisoimista vastustetaan esittämällä vanhuus elämänvaiheena muiden joukossa, vaikka sillä onkin omat ominaispiirteensä. *Kuolinsiivouksen* puhuja kuvailee yksinäisyyttään ja ikävöintiään paljon. (Kilpi 2012, 8, 9, 20, 25, 29, 41, 45–46, 56, 57, 61–62, 71, 72, 82, 84, 88–89, 91–92, 110, 113–114.) Hän toteaa niiden korostuvan vanhana, mutta mieltää ne osaksi koko elämäänsä, jopa kirjailijantyönsä lähtökohdaksi: ” – Mikä sai sinut kirjoittamaan? –Yksinäisyys. Yksinäisyys elämässä. Tämä kaikkien osa.” (Kilpi 2012, 72).

Yksinäisyyden ja ikävöinnin ohella vanhuuden merkittäväksi piirteeksi piirtyy muistojen korostuminen, jopa niin, että vanhuus nivoutuu kaikkien jo koettujen ikäkausien kanssa yhdeksi nykyisyyden kokemukseksi:

10.5. Perjantai klo. 8.27. Nykyisyys on kohdalla vasta vanhana, vanhuuden muodossa. Mitään muuta ikäkautta ei tiedosta yhtä voimakkaasti.

Klo. 8.59. ”Vanhuudessa ovat kaikki iät läsnä”, sanoi Tyyni Tuulio kerran eräässä puheenvuorossaan. Lisäisin nyt siihen: ... ja ne muuttuvat nykyisyydeksi. (2002) (Kilpi 2012, 47).

Tämä väite yhdessä teoksen rakenteen – eri vuosilta olevien päiväkirjamerkintöjen yhteen vuodenkiertoon limittämisen – kanssa piirtää mielenkiintoista kuvaa vanhuudesta. Jos tällaisen vanhuuskuvan omaksuu osaksi maailmankatsomustaan, ei liene muita vaihtoehtoja kuin vastustaa vanhuksia syrjiviä käytäntöjä, sillä vanhuus saa kerääntyneestä elämäkokemuksesta suunnattoman arvon. *Kuolinsiivouksen* puhujakin korostaa kokemusten ja muistojen arvoa. Useissa merkinnöissä hän korostaa sodan kokeneen sukupolven erityislaatuista viisautta ja herkkyyttä, jonka kokemukset ovat saaneet aikaan.

26.2. Tiistai klo. 8.40. Meidän vanhojen vanhuus on tämän ajan rikkautta. Että on elossa ihmisiä jotka itse muistavat sotia edeltäneen ajan ja ovat kokeneet historiamme rajut ajat ja vaihtelut, kokeneet hädän, ahdistuksen, surun ja selviytymisen. Kokeneet koti-ikävä ja jaksaneet elää siitä huolimatta. Muisti on rikkautta. Se lahjoittaa meille historian kaikkine tuskallisine kokemuksineen, se neuvoo meitä tulevaisuuden suhteen ja lujittaa persoonallisuuttamme. Muisti on sekä ihmiskunnan että yksilön kulttuurin ydin. (Kilpi 2012, 20.)

Myös kuoleman läheisyys osana vanhuutta tulee *Kuolinsiivouksessa* esiin. Kuolemaa käsitellään – etäännytettyinä – monissa runoissa ja unissa, tai huumorin kautta (ks. esim. Kilpi 2012, 46, 65, 97). Esimerkiksi 11.2. on merkitty: ”Kuolemassa on ainakin yksi lohtu: ei

tarvitse kestää perunkirjoitusta eikä perinnönjakoa.” (Kilpi 2012, 17). Puhuja ei siis koe kuolemaa pelottavana tai ikävänä asiana. Varsinkin runoissa, joissa kuolemaa käsitellään, puhuja on valmis antautumaan sille kuin sulhaselle.

Kun uni tulee,
ota se kunnioittavasti vastaan,
antaudu sille kuin rakastajalle tai kuolemalle.
Rentoudu, levittäydy,
tervehdi sitä.
Harjoittele sen avulla kuolemista
ja rakastamista.
[...] (Kilpi 2012, 35)

Tulkitsen tämän olevan lähellä puhujan suhtautumista koko elämään velvollisuudentuntoisesti ja avoimesti, samalla nauttien ja iloiten.

Kuolinsiivouksessa seksuaalisuus on muutenkin runsaasti läsnä sekä merkintöinä muistoista ja unista että runoissa ja irrallisissa repliikeissä). Runoissa ja repliikeissä eroottiset tilanteet ja tunteet kuvataan usein ulkopuolelta: päiväkirjan puhuja antaa äänen isoäidin tai naisen hahmolle. (Kilpi 2012, 26, 43, 48, 67, 69, 75, 83, 95, 102, 105, 107–108, 109, 112–113, 117.) Tämä etäännyttäminen voi tehdä asian käsittelystä puhujalle helpompaa, mutta se tuo samalla tilanteet ja tunteet lähemmäs lukijaa: lukija voi samastumisen kautta asettua naisen tai isoäidin avoimeen rooliin. Isoäiti ja nainen jäävät universaaleiksi hahmoiksi, joiden ainoat määritteet ovat niiden nimet ja puheet seksuaalisuudesta. Irrallisissa repliikeissä tulee esiin miesääni: ”Perjantai. ’Kyllä minä haluaisin sinua, vaikka olisit 18-vuotias’, mies sanoo.” (Kilpi 2012, 18.) Naisen repliikit ovat kuitenkin yleisempiä ja ne asettuvat lähimmäksi puhujaa kirjoittamisen kautta. Nainen replikoi esimerkiksi runolla:

”Kyllä, olen ajatellut sinua”,
nainen kirjoittaa.
Minä haluan sinun ihosi
ihoani vasten,
minä haluan sinun allesi [...] (Kilpi 2012, 67.)

Seksuaalisuuden esilläolo tekee vastarintaa vanhusten marginalisoimiselle. Naisen seksuaalisuus ja vanhuus on pitkään nähty yhteen kuulumattomiksi asioiksi länsimaisessa ja suomalaisessa kulttuurissa, ja vanhan naisen seksuaalisuuteen on suhtauduttu paheksuen tai ivallisesti (Vakimo 2001, 132–134, 158–161, 305). Mediateksteissä vanhusten seksuaalisuus ei nouse esille ja vanhat naiset puhuvat seksuaalisuudesta arkielämäänsä kuulumattomana

asiana, josta puhuvat lähinnä huumorin keinoin (Vakimo 2001, 309–310). Tätä tabuluonteista käsitystä iäkkäiden naisten seksuaalisuudesta *Kuolinsiivous* on murtamassa useilla selkeillä ilmauksilla vanhan naisen seksuaalisista ajatuksista. Seksuaalisuus on *Kuolinsiivouksessa* läsnä vain puhujan ajatuksina, minkä voisi toki tulkita seksuaalisuuden marginaalisuuden toteuttamiseksi. Tulkintaa tehdessä on kuitenkin otettava huomioon se, että puhuja on yksin asuva iäkäs leski, joten seksuaalisen toiminnan puuttuminen hänen elämästään on ymmärrettävää. Jo pelkkä seksuaalisten ajatusten myöntäminen ja kuvaus riittää vastustamaan vanhusten seksuaalisuuden marginalisoimista: ajatuksia ei kielletä tai rajata teoksen ulkopuolelle.

Vanhusten marginalisoimista *Kuolinsiivous* vastustaa myös kuvaamalla vanhuutta ikä kautena, jolloin virkeys, tekeminen sekä erityisesti aistiminen ja ajattelemisen ovat edelleen mahdollisia. Esimerkiksi 1.7. on merkitty: ”Koko viikon olen kuunnellut heinäsiirkkojen sivitystä, etenkin eteläseinustalla. Siis kuulen sen yhä, vaikka ikäisistäni muuta väitetään.” (Kilpi 2012, 61.) Vaikka puhuja puhuu myös uupumisestaan monin paikoin, hän korostaa jaksamista: ”Minä uin yksinäisyyteni lammessa johon kuvastuvat vanhuuden varjot. Kuluu se elämä näinkin. On elettävä, koska ei ole kuollut.” (Kilpi 2012, 64) Myös arkipäivän onnellisuutta hän korostaa kaikesta huolimatta: ”Anna heille anteeksi, he eivät tiedä että tämä on onni. Että arkipäivä on onni. Vain lapset tietävät, mikä on onni.” (Kilpi 2012, 99). Näin siitäkin huolimatta, että myös vanhuuden vaivat ja haasteet ovat *Kuolinsiivouksen* merkinnöissä vahvasti läsnä, vaikkakin usein viitteellisesti (Kilpi, 2012, 7, 8, 18, 38, 50, 64, 73–74, 81, 93, 105, 114–115). Puhuja viittaa vanhuuden vaivoihin esimerkiksi toteamalla: ”Vanhuus on allergisuutta elämälle.” (Kilpi 2012, 10). Myös jaksamisen korostaminen on marginaaliin joutumisen vastustamista. Sen avulla puhuja uskoo säilyttävänsä itsenäisyytensä: ”Vanhana ihminen joutuu olemaan oma palvelijansa ja vain sillä tavoin hän säilyttää itsenäisyytensä.” (Kilpi 2012, 48.)

Voimattomuuden vastustaminen kuuluu vastarintaan (Fornäs 1998, 157). *Kuolinsiivous* vastustaa voimattomuutta monin muinkin keinoin, kuin korostamalla konkreettista jaksamista. Näin siitä huolimatta, että jaksamisen vaatiminen itseltään saa puhujan jaksamaan ja saavuttamaan onnistumisen kokemuksia.

Yksi voimattomuuden vastustamisen taktiikka *Kuolinsiivouksessa* on omien voimien vähyiden avoin myöntäminen ja olemassa olevien voimien kohdentaminen. Puhuja kohdentaa voimiaan kirjoittamistyöhönsä, mutta kokee myös saavansa voimaa kirjoittamisestaan, käsitellessään siinä ajatuksiaan. Puhujalla onkin paljon intoa ajatustensa järjestelyyn – siivoamiseen – ja maailman parantamiseen, ja hän ainakin toivoo voimaa voitavan korvata tahdolla. (Kilpi 2012, 17, 18, 27–28, 37, 45–46, 57, 58, 71, 73, 82–83, 85, 91–92, 98, 100, 109, 110–111, 116.) Ken ties juuri tämä vahva tahtominen saa puhujan tuntemaan itsensä nuoreksi. Kuitenkin elämänkokemusten kasautuminen, empatia ja maailman parantamisen tahto yhdessä voimakkaan vastuuntunnon kanssa uuvuttavat puhujaa kovin. Ajatukset painavat puhujaa jopa niin, että hän kokee olevansa liian väsynyt ottamaan kuolemaa vastaan. (Kilpi 2012, 7–8, 16, 18, 19, 20, 25, 28–29, 37, 39, 40, 41–42, 49–50, 65, 71, 75, 83–84, 89, 90, 92.)

Samat asiat siis sekä virkistävät että väsyttävät, aiheuttavat voimattomuutta ja auttavat vastustamaan sitä. Puhujan rehellinen asenne ja pyrkiminen sovintoon niin ihmisten kuin luonnonkin kanssa kuitenkin luovat *Kuolinsiivoukseen* positiivisen pohjavireen, joka vastustaa ulkopuolelta tulevaa voimattomuutta. Vanhuus itsessään – ruumiillisena ilmiönä – aiheuttaa voimattomuutta, mutta sen liialliselle korostamiselle ei *Kuolinsiivouksessa* anneta tilaa. *Kuolinsiivous* vastustaa vanhojen ihmisten leimaamista voimattomiksi ja näyttää myös virkeyden, toiminnan, vaikuttamisen ja kokemisen mahdollisuuksia.

Rehellisyys ja sovinnollisuus vastustavat myös väkivaltaa, vaikka siitä *Kuolinsiivouksessa* onkin vähän viitteitä. *Kuolinsiivouksessa* on luettavissa viitteitä ainoastaan puhujan läheissuhteissa tapahtuneeseen henkiseen väkivaltaan: arvostelemiseen ja nujertamiseen. Puhuja kirjoittaa näkevänsä tuon nujertamisen osana aitoa elämää, vaikka rukousta kuvaavassa runossa myöntääkin pelkäävänsä lapsiaan, jotka ovat häntä nujertaneet (Kilpi 2012, 31, 111–112.) Hän kuitenkin korostaa vanhemmiten ymmärtävänsä niitä läheisiään, jotka ovat kohdelleet häntä huonosti ja pitää sovinnollisuutta tavoiteltavana (Kilpi 2012, 29, 36, 40, 47, 63, 72, 82, 91). Positiiviset tunteet lienevät olleen negatiivisia vahvempia, kun puhuja toteaa häntä huonosti kohdelleista läheisistään: ”Mutta eivät he ole onnistuneet minua lannistamaan – minua on lannistanut eniten se että olen menettänyt heidät elämän vaiheissa.” (Kilpi 2012, 89.) Puhuja on onnellinen myös siitä, ettei hänkään ole tehnyt läheisilleen suurta

haittaa (Kilpi 2012, 103). Perhe on hänelle suuri onni ja voimavara, vaikka sen sisällä käydäänkin valtataistelua.

Kulttuuri-imperialismia *Kuolinsiivous* vastustaa ennen kaikkea kielen kautta: puhuja muistelee paljon äitinsä laulamia vanhoja lauluja, varsinkin virsiä sekä vanhempiansa käyttämiä sanontoja (Kilpi 2012, 5, 16, 30, 39, 58, 65, 66, 73, 77, 99, 100). Hän käyttää myös murteellisia ilmauksia, pitäen huolen siitä, että niiden merkitys on pääteltävissä tekstiyhteydestä (Kilpi 2012, 36, 41, 108). Vaikka laulujen ja sanontojen muistelulla on varmasti puhujan kannalta tärkeä tehtävä identiteetin rakentamisen ja ylläpitämisen kannalta, tulkitsen niiden ja varsinkin murteellisten sanojen esille nostamisen olevan teoksen ulkopuolelle kohdistuvaa vastarintaa. Vanhuksille annetaan usein mielellään muistelijan ja perinteen kertojan rooli (Vakimo 2001, 28), jota myös *Kuolinsiivouksen* puhuja muisteluillaan toteuttaa. Samalla näen kuitenkin vahvistettavan vanhojen ihmisten oikeutta omiin muistoihinsa ja omaan tapaansa käsittää ja kielellistää asioita: esitettävät muistot ovat henkilökohtaisia ja murreilmauksilla ilmaistaan omaa suhtautumista ympäristön asioihin. *Kuolinsiivouksen* puhuja ei kuitenkaan pyri vahvistamaan asemaansa tässäkään suhteessa polkien muiden oikeuksia, vaan on avoin monenlaisille näkemyksille. Avoimuus näkyy esimerkiksi humoristisessa runoilussa: ”Ja pölystä, pölystä teidät/itsennekin on luotu,/tai jos mieluummin ajattelette/darvinilaisittain:/pölypunkit ovat esi-isiänne/ja yhä teidän luonanne [...]” (Kilpi 2012, 26) Kulttuuri-imperialismia *Kuolinsiivous* vastustaa myös viittaamalla vanhoihin kirjailijoihin ja heidän kirjallisuuteensa (Kilpi 2012, 23, 25, 31, 40 47, 58 90, 109) sekä omalla olemassaolollaan: myös iäkkäät ihmiset voivat sekä lukea että kirjoittaa kirjoja ja myös heidän aiemmin lukemillaan kirjoilla on merkityksensä. Yhtälailta vastarintaa vanhuksiin kohdistuvaa kulttuuri-imperialismia vastaan on se, että puhuja pitää kiinni omista tavoistaan, oman ikäpolvensa kulttuurista: hän käy vanhempiansa haudoilla ja kunnioittaa vainajia (Kilpi 2012, 46–47, 61, 72, 99–100).

Kuten olen edellä esittänyt, *Kuolinsiivouksen* vastarinta näyttäytyy hyvin monenlaisena riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Sama pätee myös vastarinnan laajuuteen. Fornäsin (1998, 160) mukaan voidaan erottaa neljä eri vastarinnan tasoa. Nämä ovat lueteltuna pienimmästä ja vaikeimmin havaittavasta suurimpaan ja näkyvimpään: vastarinnan potentiaalit, vastarinnan siemenet, vastarinnan pesäkkeet ja eksplisiittiset, kollektiiviset

vastarintaprosessit. Vaikka vastarintainen toiminta jääkin *Kuolinsiivouksen* sisäisessä maailmassa hyvin subjektiiviseksi symboliseksi toiminnaksi, piileväksi vastarintapotentialiksi, ja avautuu ajoittain vain tarkalle lukemiselle, voi sen teoksen ulkoisessa maailmassa tulkita olevan vastarinnan siemen. Onhan teoksen vastarinta suuren kuluttajajoukon nähtävillä ja näin vastarintaan on mahdollista liittyä. Palaan tarkastelemaan tätä kasvun mahdollisuutta käsitellessäni *Kuolinsiivouksen* vastaanottoa.

4 KUOLINSIIVOUS OSANA JULKISTA KESKUSTELUA

Tässä luvussa käsittelen *Kuolinsiivousta* osana julkista keskustelua: siitä kirjoitettuja arvosteluja ja sen myötä Eeva Kilvestä tehtyjä haastatteluja. Tarkoitukseni on ensin hahmottaa, ovatko teosta arvostelleet kriitikot ja blogikirjoittajat kiinnittäneet huomiota *Kuolinsiivouksen* monipuoliseen ja vastarintaiseen vanhuuskuvaan ja miten he mahdollisesti ilmaisevat teoksen heihin vaikuttaneen. Tämän perusteella pyrin päättämään, minkälainen vaikutus tai minkälaiset laajentumismahdollisuudet *Kuolinsiivouksen* vastarinnalla on. Toiseksi analysoin Eeva Kilven haastatteluista, kuinka hän itse suhtautuu vanhuksista puhumiseen ja vanhusten kohteluun. Tästä pyrin päättämään, onko *Kuolinsiivouksen* vastarintaisuus tavoiteltua ja mitkä sen mahdolliset motiivit ovat.

4.1 Kuolinsiivouksen vastaanotto ja vastarinnan vaikutukset

Tätä lukua varten luin kuusi eri lehtien verkkosivuilla ilmestynyttä arvostelua sekä seitsemäntoista blogeissa julkaistua tekstiä, jotka käsitelivät *Kuolinsiivousta*. Lehdissä julkaistut arvostelut keskittyivät kuvailemaan kirjan rakennetta ja teemoja, kun taas blogiteksteissä kirjalle annettiin myös henkilökohtaisempia merkityksiä. Lehtien arvosteluissa *Kuolinsiivousta* kuvattiin lohduttavaksi ja viisauksia sisältäväksi (Aitoaho 2012) sekä pettämättömäksi (Kylänpää 2013). Siinä kuvattiin olevan avoimuutta (Stenbäck 2012), läsnäoloa (Kylänpää 2013), lohdullisuutta (Vahtokari 2012) sekä kunnioitusta ja ymmärtämystä (Komu 2012). *Kuolinsiivouksen* tyylin todettiin olevan pelkistetty (Komu 2012) ja yleissävyn synkän puoleinen (Laihin 2014). Lukemissani lehtien arvosteluissa *Kuolinsiivouksen* vanhuuskuva ei saanut juurikaan huomiota.

Sen sijaan blogiteksteissä – niin arvostetuilla kirjallisuus -aiheisilla sivustoilla kuin yksittäisten kirjallisuusharrastajienkin blogeissa – *Kuolinsiivouksen* vastarintaisuuteen tai yhteiskunnallisuuteen kiinnitettiin huomiota. Huomionarvoista kuitenkin on, että vain Kiiltomato.fi -sivustolla ja –Kodiksomia –palkinnon myöntämisperusteluissa on huomioitu teoksen vanhuuskuva (Kantola 2012; Laaksonen 2012). Kiiltomato.fi -sivustolla *Kuolinsiivouksesta* todetaan: ”Ikääntyville kanssakulkijoille ojennetaan ystävän kädenpuristus ja nuoremmille rehellinen kuvaus siitä, miltä vanhana olo tuntuu.” ja ”Ikääntyneenäkin ihminen on elävä ja tunteva.”(Kantola 2012) Kodiksomia –palkinnon perusteluissa puolestaan lukee: ”Teos on myös ymmärrystä laajentava ja kirpeä puheenvuoro valtakuntamme vanhuuskeskusteluun (Laaksonen 2012).

Yksittäisten kirjallisuusharrastajien blogeissa huomio kiinnittyi vanhuuskuvan sijaan Kilven tuotannolle tyypilliseen luonnon puolustamiseen ja sotien vastustamiseen: *Kuolinsiivouksessa* esiin nouseva syyllisyys ja häpeä ihmiskunnan toiminnasta, sodista ja luonnon kunnioittamattomuudesta, on blogeissa nostettu esiin, samoin kuin sen rinnalle asettuva sovinnollisuuskin, josta halutaan myös ottaa oppia.(Pinon pääällimmäinen 2012; Mentula 2014)

Tästä tekemästani vastaanoton tarkastelusta ei voi vetää kovin voimakkaita johtopäätöksiä pienen otoksen vuoksi. Sen voi kuitenkin tulkita osoittavan jonkin laisia suuntaviivoja *Kuolinsiivouksen* vastarinnan kasvulle ja vaikutuksille: kasvu tai vaikutukset eivät todennäköisesti ole suuria, vaikka ovatkin mahdollisia. Ensinnäkin on otettava huomioon toisessa luvussa esiin tuomani jo tapahtunut vanhuuden kuvaamistavan muutos: suurelle vastarinnalle ei välttämättä enää ole tarvetta. Toiseksi on huomioitava otoksen tekstien kirjoittajien taustat: blogikirjoittajat eivät edustane vanhuksia, jolloin heidän kokemansa vastarinnan tarve voi olla pienempi, mistä syystä he eivät samastu *Kuolinsiivouksen* vastarintaan.

Vastarinnan potentiaalisuutta puoltaa kuitenkin se, että ammattimaisemmat arvostelijat olivat huomanneet *Kuolinsiivouksen* tavan puhua vanhuudesta ja pitivät sitä merkkävänä. Blogien kirjoittajat myös huomioivat *Kuolinsiivouksen* vastarinnan olennaisena elementtinä toimivan

sovinnollisuuden, joten vastarinnan potentiaali lienee myös kirjallisuuden harrastajien löydettävissä. Vanhuksien syrjintää vastustavaa kansanliikettä *Kuolinsiivous* siis tuskin saa aikaan, mutta se voi olla yhtenä äänenä muuttamassa yleisiä tapoja puhua vanhuudesta ja rakentamassa sovinnollista ja tasa-arvoista kanssakäymistä luonnon ja eri sukupolvien välille.

4.2 Kuolinsiivouksen vastarinnan motiivit

Eeva Kilpi ei itse korosta tekevänsä vastarintaa, ei luonnonsuojelun eikä vanhusten aseman puolesta. Päinvastoin hän toteaa luonnonsuojelusta: ”Tässä tää on kamala kestää näin vanhoilla päivillä, kun ei jaksakaan vastustaa niin hirveästi kaikkea enää.” Vastustamisen sijaan hän puhuu aaltoilusta: kuinka ihminen ja elämä kasvavat tilanteesta toiseen, vaikka välillä olisi kauheitakin kokemuksia ja tilanteita. Tästä eteenpäin selviämisestä hän toteaa: ”Se ei välttämättä ole sopeutumista, se on uusien elämäntapojen ja asenteiden löytämistä ja siinä on semmonen lohtu, jos on vaikeata niin tulee seuraava aalto ja se jo nostaa. [--] Sitä voi vanhoilla päivillään pitää lohtuna ja luovuttaa muillekin sitä näkemystä – kun se nyt pitää paikkansa.” (YLE 2013A) Tulkitsen tämän olevan sitä samaa sovinnollisuutta, joka kantaa *Kuolinsiivouksen* vastarintaisuutta eteenpäin, ei väkivallan tai aggression, vaan sopuisan suhtautumisen kautta, mikä on oma valinta, eikä pakotettua sopeutumista.

Aaltoilusta, ajatusten ja hetkien limittymisestä ja muistojen suuresta merkityksestä puhuessaan Kilpi kuitenkin myöntää haluavansa opettaa nuorempiaan. Puhuessaan vanhojen polvien vanhuudesta rikkautena hän toteaa: ”[--] ja toivon, että nuorempi polvi sen huomaa ja antaa sille arvoa, eikä aina puhuta niinkun anteeksiantavasti tai hyväksyvästi tai leikillisesti tästä vanhuudesta, vaan arvostetaan sitä elämänkokemusta mikä siellä piilee [--]”. Kilpi siis toivoo vanhuksia ja vanhuutta arvostettavan ja vanhuudesta puhumisen tavan muuttuvan, mutta hakee muutosta kirjoittamisen ja puhumisen kautta. Toimittajan kysyessä Kilveltä, uskooko tämä vielä sanan mahtiin (minkä tulkitsen tarkoittavan, että uskooko Kilpi voivansa edesauttaa muutosta kirjoittamisellaan), hän vastaa: ”No ei muuta mahdollisuutta ole!” Nöyränä hän toteaa myös luonnonsuojeluun liittyen: ”Tahdon kantaa ihmisen syyllisyyttä ja tutkia sitä ja varottaa teitä nuorempia. Ottakaa vastuuta luonnosta ja eläimistä ja lapsista.”(YLE 2013A)

Samoin kuin Kilpi korostaa kokeneensa *Kuolinsiivouksessa* kuvatut tunteet (YLE 2013B), hän vaikuttaa seisovansa myös sovinnollisen vastarintansa takana. Vastarinnan takana vaikuttaa olevan aito inhimillinen halu muuttaa yhteiskuntaa paremmaksi, pikkuhiljaa. Tässäkin kohtaa joudun tyytymään pienen aineistoni tarjoamaan olettamukseen, vaikka asiaa olisi mielenkiintoista tutkia tarkemminkin esimerkiksi haastattelemalla kirjailijaa. Samalla voisi tarjoutua mahdollisuus tutkia *Kuolinsiivouksen* vastarinnan vaikuttavuuttakin, esimerkiksi hänen saamansa runsaan lukijapalautteen perusteella.

5 EEVA KILVEN MYÖHÄINEN TYyli

Tässä luvussa käsittelen Eeva Kilven myöhäistä tyyliä siten, kun se on *Kuolinsiivouksen* perusteella hahmotettavissa. Myöhäisen tyylin (late style) käsitteen olen suomentaen lainannut Edward W. Saidilta, jonka postuumisti ilmestynyttä teosta *On late style: music and literature against the grain* (Said 2006) pidän tämän luvun teoreettisena perustana. Saidin käsitettä ja teoriaa käsittelen seuraavassa alaluvussa, minkä jälkeen siirryn käsittelemään Kilven myöhäisen tyylin ilmenemistä *Kuolinsiivouksessa*.

5.1 Myöhäisen tyylin (late style) käsite Edward W. Saidin mukaan

Said on rakentanut myöhäisen tyylin käsitettä ja siihen liittyvää teoriaa monien kansainvälisesti tunnettujen taiteilijoiden viimeisimpien töiden perusteella: laaja teosjoukko kattaa niin klassista musiikkia kuin kirjallisuuttakin. Teoksessaan *On late style: music and literature against the grain* Said käsittelee mm. Beethovenin, Shoenbergin, Mannin, Genetin, Lambedusan ja Adornon myöhäistä tyyliä. Said rakentaa myöhäisen tyylin teoriaansa paljolti Adornon ajattelulle ja viittaa myös muihin taiteentutkijoihin ja filosofiin. (Said 2006.) Vaikka Saidin teos on ilmestynyt postuumisti, se on merkittävä teos rakentaessaan laajan teosjoukon perusteella uskottavaa myöhäisen tyylin teoriaa.

Myöhäinen tyyli tarkoittaa taiteilijoiden viimeisissä töissä ilmenevää poikkeuksellista tyyliä, joka vastustaa totuttuja sovinnaisuuksia, totuttuja niin tyyli-, aika- kuin ikäkausienkin (timeliness) osalta. Myöhäisen tyylin Said liittää paitsi taiteilijoiden viimeisiin töihin, etenkin

taiteilijoiden lähestyvään kuolemaan ja sen tiedostamiseen, mikä vaikuttaa taideteosten tyyliin. Taiteilijan ikä tai tuotannon laajuus eivät siis ole merkittäviä tekijöitä myöhäisyyden (lateness) kannalta, vaan merkittävää on taiteilijan oma kokemus ja suhde aikaansa. Said näkee esimerkiksi Lambedusan romaanin *Leopard* ilmentävän myöhäistä tyyliä, vaikka se on Lambedusan ainoa teos, ja Mannin uransa aikaisessa vaiheessa kirjoittama *Death in Venice* – romaani tarjosi myöhäisyyden ilmenemisen mahdollisuuden Brittenille, joka sovitti sen oopperaksi. (Said 2006, 5–9, 14, 93–114, 148 - 160.)

Said korostaa, että esteettisessä työssä oleellista on taiteilijan suhde aikaansa – hän suhteuttaa havaintoja ympäristöstään omiin kokemuksiinsa (kuten kuka tahansa ihminen) ja tekee siitä taidetta. Myöhäisyys ei kuitenkaan tarkoita niinkään menneeseen keskittymistä, vaan ennemmin ajan yläpuolelle nousemista taiteellisessa työskentelyssä. Myöhäisessä tyyliä kohtaavat vanha ja uusi. Tästä kirjoittaessaan Said lainaa Adornon sanoja subjektiivisen ja objektiivisen yhdistymisestä: taiteilija havainnoi maailmaa ympärillään objektiivisesti, mutta taiteellisessa työssä havaintoihin yhdistyy kuoleman läheisyyden poikkeuksellisen vahvasti tekemä subjektiivisuus. Tällöin lopputuloksena on myöhäinen tyyli, joka saa teoksen vaikuttamaan ajattomalta, ajasta irralliselta, samaan aikaan kun se käsittelee syvästi inhimillisiä ja myös yhteiskunnallisia, ajankohtaisiakin, asioita. (Said 2006, 3–7, 12–14, 23–24.) Said (2006, 24) toteaaakin, että myöhäisyys on sidoksissa omaan aikaansa mutta samalla erillään siitä: ”Late style is *in* but oddly *apart* from the present.” Myöhäisyyden suhde aikaansa ilmenee niin itse tyylin kuin käsiteltävien asioidenkin suhteen: Ensinnäkin tyyli on uusi vain kerran, joten toisen taiteilijan myöhäisen tyylin piirteitä toistamalla ei saa aikaan samaa vaikutusta, kuten Adorno Saidin mukaan Beethovenin myöhäisen tyylin vaikutuksiin liittyen on todennut (Said 2006, 17). Toisaalta myöhäistä tyyliä kuvaa Saidin (2006, 14) mukaan voimakas tietoisuus sekä menneestä että nykyhetkestä: ”Lateness is being at the end, fully conscious, full of memory, and also very (even preternaturally) aware of the present.”

Myöhäinen tyyli eroaa siis selvästi muusta vastaavien teemojen käsittelystä: juuri tyylin myöhäisyys, joka näkyy sovittelemattomuutena tai ristiriitaisuutena, syventää teemojen käsittelyä vahvan taiteilijan subjektiivisuuden ja teosten vastaanottajille välittyvän poikkeuksellisen esteettisyyden kautta (Said 2006, 13–14). Said (2006, 16) kirjoittaakin myöhäisyyden olevan ajan lisäksi yhteiskunnassa hyväksyttävien asioiden yläpuolella: ”

Lateness therefore is a kind of self-imposed exile from what is generally acceptable, coming after it, and surviving beyond it.” Myöhäisyyttä leimaa katastrofisuus, niin teoskokonaisuuksien hajanaisuuden, käsiteltyjen teemojen kuin kuoleman läsnäolonkin kautta (Said 2006, 7, 12, 14).

Myöhäisissä teoksissa taiteilijan vahvan aikasuhteen ja vahvan subjektiivisuuden yhdistelmä mahdollistaa syvästi inhimillisten ilmiöiden vaikuttavan taiteellisen käsittelyn. Tällöin myöhäisessä tyyliässä korostuu myös taiteilijan käyttämä media: säveltäjien työssä korostuu musiikin ja kirjailijoiden työssä kielen ja kielellisen ajattelun ominaispiirteet ja mahdollisuudet, mikä tekee myöhäisistä teoksista toisaalta voimakkaasti vaikuttavia, toisaalta vaikeasti ymmärrettäviä. Myöhäisistä teoksista puuttuu monien taiteilijoiden aiemmille teoksille tyypillinen harmonia. Median korostuminen yhdessä myöhäisten teosten syvän subjektiivisen inhimillisyyden kanssa nostaa esiin niiden sovittelemattomuuden tai ristiriitaisuuden piirteet. Said korostaa, että hänen käsittelemänsä myöhäisen tyylin teokset eivät tee sovintoa, vaan asettavat näkyville elämän ristiriitaisuuden, jopa kaotisuuden. Harmonian puuttuminen tai sen tavoittelemattomuus voi musiikissa kuulua osien välisissä suhteissa ja kirjallisuudessa se voi ilmetä narratiivisina ratkaisuuina, henkilöhahmoissa tai teoksen tematiikassa. (Said 2006, 7, 13-16, 24.) Käsitän tämän myös siten, että myöhäisen tyylin taiteilijat eivät pyri myöhäisissä teoksissaan tekemään sovintoa lähestyvän kuoleman tai eletyn elämän kanssa, vaan lähestyvät kuolemaa rehellisesti, elämän ristiriitaisuudet tunnustaen. Tätä käsitystäni puoltaa se, että kaikki ikääntyvät tai sairaat taiteilijat eivät toteuta myöhäistä tyyliä Saidin määrittelemässä merkityksessä (Said 2006, 7, 24). Said toteaaakin, Adornon ajatuksia lainaten ja seuraillen, että myöhäinen tyyli ei vain kuvasta kuoleman läheisyyttä, vaan on enemmän. Kuoleman läheisyys näkyy sirpaleisuutena, aukkoisuutena ja taiteellisen muodon korostumisena, koska kuolema koskettaa vain eläviä olentoja ja näin sen on ilmentävä taiteessa välillisesti. (Said 2006, 9–10.)

Myöhäisten teosten sirpaleisuus, harmoniattomuus ja sovittelemattomuus eivät kuitenkaan estä niiden kommunikaatiota, vaan ainoastaan muuttavat sitä: taiteilijan subjektiivisuus yhdistää sirpaleet, vaikka ilman harmoniaa (Said 2006, 11–12). Saidin käsittelemien myöhäisten teosten teemoina näkyvät yksilölliset ja kansalliset identiteetit, seksuaalisuus, uskollisuus ja eksotiikka/toiseus (Said 2006.) Tällaisten teemojen syvälinen ja

sovittelematon käsittely, samoin kuin repaleisen tyylin käyttäminen vaatii taiteilijalta rohkeutta kulkea vastavirtaan. Said (2006, 24) toteaaakin ”Only certain artists and thinkers care enough about their *métier* to believe that it too ages and must face death with failing senses and memory.” Sama myöhäisen tyylin vastavirtainen luonne tulee esiin Saidin (2006) teoksen alaotsikossa ”Music and literature against the grain.” Tähän vastavirtaisuuteen liittyy niin myöhäisen tyylin erikoisuus muihin kulloinkin esillä oleviin taiteellisiin tyyliin ja suuntauksiin nähden, kuin myös myöhäisten taiteilijoiden uskallus käsitellä rohkeasti yhteiskunnassa ja ihmisyydessä heille ilmeneviä vaikeita asioita. Kuolinsiivousta onkin mielenkiintoista tarkastella myöhäisen tyylin näkökulmasta paitsi siinä ilmenevän kuoleman läheisyyden myös sen vastarintaisuuden takia.

5.2 Eeva Kilven myöhäinen tyyli teoksessa *Kuolinsiivous*

Kuolinsiivouksen tulkitsemista Kilven myöhäiseksi teokseksi tukee siinä voimakkaasti ilmenevä vanhuus ja kuoleman läheisyys. Teos asettuu myös, niin nimensä kuin sisältönsäkin kautta, pitkän kirjailijanuran tehneen Kilven kirjalliseksi testamentiksi, mikä puoltaa teoksen myöhäisyyttä. Sekä *Kuolinsiivouksen* puhuja että Kilpi itse puhuvat teoksen kirjoittamisen olleen ajatusten järjestämistä, kodin siivoamista, kuolemaa varten – kuolinsiivousta (Kilpi 2012, 57, 116). Puhuja asettaa teoksen testamentin kaltaiseen asemaan myös kirjoittamalla kirjoittamisen olevan ihmisen kuollessa katoavan henkilökohtaisen maailmankuvan signeeraamista (Kilpi 2012, 110 – 111).

Kuolinsiivouksen myöhäisyyttä puoltaa myös teoksen fragmentaarinen rakenne: eri vuosien päiväkirjamerkinnot asettuvat limittäin, merkinnot ovat lyhyitä, eri vuosina kirjoitetut merkinnot täydentävät toisiaan ja asettuvat toisiaan vastaan, samat tai samankaltaiset ajatukset toistuvat monesti, puhujan toivo ja epätoivo vuorottelevat. Myös merkintöjen lyhyys ja sisältö välittävät vaikutelman niiden kuuluvan (luonnollisesti) osaksi puhujan pidempää ajatusketjua, josta vain osa on kirjattu ylös tai päätynyt osaksi teosta.

Myöhäisen tyylin teorian mukaisesti *Kuolinsiivouksen* fragmentaarisuus liittyy kirjailijan (ja puhujan) vahvaan aikasuhteeseen. Vahva suhde aikaan ilmenee sekä runsaassa muistelussa

että nykyhetkessä tapahtuvassa runsaassa ja varsin tarkassa ympäristön ja yhteiskunnan havainnoinnissa. Havainnointiin liittyy myös voimakasta kritiikkiä, jonka kohteeksi eivät joudu vain toiset ihmiset ja yhteiskunnalliset instituutiot, vaan myös teoksen puhuja itse. Tämä voimakas kriittisyys ja sen kohdentuminen lähes kaikkeen asettaa *Kuolinsiivouksen* muiden myöhäisten teosten tavalla vastavirtaan. Se, että *Kuolinsiivouksen* tekemä vastarinta on monissa kohdin ensilukemalla piiloutuvaa, kuten luvuissa 3 ja 4 esitin, ei tarkoita, etteikö *Kuolinsiivous* asettuisi vastavirtaan ja etteikö siinä ilmenisi myöhäisen tyylin vastavirtaisuutta. Sen sijaan tulkitsen vastavirtaisuuden piiloutuvan luonteen osoittavan vahvemmin myöhäisen tyylin olemassaoloa *Kuolinsiivouksessa*: teoksen tulkinnan haastavuus on yksi myöhäisen tyylin piirre.

Myöhäisille teoksille tyypillistä ristiriitaisuuttakin *Kuolinsiivouksessa* ilmenee. Elämästä, vanhuudesta ja kuolemasta puhutaan mysteereinä, joita ei voi selvittää, samalla kun koko teos tuntuu pyrkivän piirtämään niistä kuvaa (Kilpi 2012, 35, 66, 102–103, 105). Ristiriitaiselta vaikuttaa myös toivon ja epätoivon sekä voimakkaan itsevarmuuden ja nöyryyden vaihtelu.

Vaikka edellä esittämieni seikkojen perusteella *Kuolinsiivous* vaikuttaa olevan mitä ilmeisimmin myöhäinen teos, myös sitä vastustavia argumentteja on löydettävissä. Vahvin tällainen argumentti on se *Kuolinsiivouksessa* ilmenevä sovinnollinen pohjavire, josta kirjoitin luvussa 3.1.2. Vaikka *Kuolinsiivouksen* puhuja kritisoi voimakkaasti yhteiskuntaa, hän kuitenkin pyrkii tekemään sen sovinnollisesti ja kaikkia kunnioittaen. Erityisesti hän rakentaa sovintoa itsensä ja läheistensä välille ja on pahoillaan läheisilleen vuosien varrella aiheuttamasta harmista. Tämä asettuu vastakkain myöhäisille teoksille tyypillisen sovittelemattomuuden kanssa. Toisaalta *Kuolinsiivouksen* puhuja on hyvin itsevarma ja itsetietoinenkin. Hän sanoo, että vanhana on opeteltava itsekkyyttä eikä myönnä nöyristelevänsä kenenkään edessä (Kilpi 2012, 5, 36). Kyseinen itsevarmuus tai -tietoisuus voi edustaa myöhäisyydelle tyypillistä sovittelemattomuutta.

Kuolinsiivouksen sovittelemaa tai sovittelematonta luonnetta on siis syytä pohtia tarkemmin, jotta voitaisiin määritellä, onko kyseessä myöhäinen teos. Lähestyn teoksen luonnetta siinä ilmenevien aikatasojen kautta. Teoksessa olevat päiväkirjamerkinnot on järjestetty

edustamaan yhtä vanhan ihmisen elämää vuotta tammikuusta joulukuuhun. Kun teoksen luonnetta pyritään hahmottamaan tästä yksivuotisesta perspektiivistä, on nähtävissä kuoleman lähestyminen ja puhujan näkökulman synkistyminen vuoden ja teoksen loppua kohden. Esimerkiksi tammikuun viidentenä päivänä on kirjoitettu: ”Klo 7.17 Elämällä on vain se tarkoitus, jonka me sille annamme. (Pitääköhän tämä paikkansa?) Klo 7.25 Ehkä pitäisi sanoa: elämällä on myös se tarkoitus, jonka me sille annamme.” ja vastaavasti toinen marraskuuta on kirjoitettu ”Pyhäpäivänä, puoliltapäivin.//Elämän tarkoitus on kuolema./On synnyttävä, että voi kuolla.//Elämä on velvollisuus, joka on suoritettava,/jotta saa kuolla.//Klo.23.32 Elämä on ehto, joka on täytettävä, ennen kuin pääsee kuolemaan.// (2002)” (Kilpi 2012, 8, 97). Koko vuosi päättyy voimakkaasti päättymistä korostaen: joulukuun viimeisen päivän merkinnät alkavat sanoilla ”Viimeinen yö.” ja koko teos päättyy runon säkeeseen: ”Äiti, tule peittelemään minut.” (Kilpi 2012, 115, 117). Tämä sopii yhteen myöhäisen tyylin katastrofisen luonteen kanssa.

Kuolinsiivoukselle tyypillinen toivon ja epätoivon vuorottelu sai minut kokeilemaan myös toista mahdollista lukutapaa: voimistuuko lähestyvän kuoleman vaikuttama epätoivo tai sovittelemattomuus loppua kohden, jos merkinnät järjestetään kronologiseen järjestykseen? Kokeilun lopputulos oli yllättävä. Toivo ja epätoivo, aivan kuten itsevarmuus ja nöyryyskin, vuorottelevat myös kronologisesti järjestetyssä sisällössä. Sen sijaan mielenkiintoista on puhujan ajatusten kehittyminen yleisestä pohdinnasta henkilökohtaisempaan suuntaan. Vanhuuden ilmiöiden tullessa puhujalle henkilökohtaisesti koskettavammiksi vuosien ja siis ikääntymisen myötä niiden ote tekstistä vahvistuu, yhteiskunnan kritisoinnin pysyessä jokseenkin samanlaisena läpi tekstin. Mielenkiintoisinta on kuitenkin tekstin lopun ero verrattuna alkuperäiseen järjestykseen: kronologisesti järjestetyn sisällön loppu on positiivisempi. Vuoden 2011 merkinnöissä ilmenee kyllä lopun läheisyys, mutta myös tyytyväisyyttä ja sovinnollisuutta on havaittavissa. Lopun läheisyys ilmenee merkinnöissä: ”Saavutin eilen 83 vuoden iän ja nyt tuntuu kuin se olisi ohi.” ja ”Ei hengentieteellistä rauhaa. Sudenkorentoja taivas sakeanaan. Yhden nappasi lintu äsken.” (Kilpi 2012, 18, 66). Tyytyväisyys ja sovinnollisuus sen sijaan ilmenee merkinnöissä, missä kyseenalaistetaan aiempien vuosien toivottomammat ajatukset lasten ymmärtämättömyydestä äitiään kohtaan ja lapsuuden lohkeamisesta pois mielestä kirjan kirjoittamisen myötä (Kilpi 2012, 64, 90). Tämä kronologisesti järjestetyn sisällön toiveikkaampi loppu herättää epäilyksen, onko *Kuolinsiivouksen* fragmentaarinen rakenne ja sen mukanaan tuoma myöhäisyyden vaikutelma

tarkoituksella tuotettu – onko tyylin vaikuttimena kuoleman läheisyys vai myöhäisen tyylin tietoinen tutkiminen.

Kuolinsiivouksen myöhäisyyteen kohdistuva epäily saa vahvistusta myös, kun verrataan *Kuolinsiivouksen* vastarintaisuutta Kilven aiempaan tuotantoon ja toimintaan. Kilpi on tunnettu luonnonsuojelun puolestapuhujana ja hän on aiemminkin erikoisten kerrontaratkaisujen avulla vastustanut valtakulttuuria: esikoisromanissaan *Tamara* Kilpi piirsi julkaisuaikaan nähden uskaliasta kuvaa naisen seksuaalisuudesta. Näihin Kilven positioihin nähden *Kuolinsiivous* ei erityisen rohkeasti kulje vastavirtaan, varsinkin kun otetaan huomioon sen positiivinen ja sovinnollinen pohjavire, joka tuntuu asettuvan myöhäisen tyylin sovittelemattomuutta vastaan.

Toisaalta myöhäisyydelle on ominaista vahva tietoisuus ajasta ja vahva subjektiivisuus (Said 2006, 12–14). Ei siis liene olemassa perusteluita sille, ettekö myöhäinenkin tyyli voisi olla tietoisesti rakennettua. Tietoisuus ajasta tarkoittaa yhteiskunnan ja kulttuurin tarkkaa seuraamista, mihin myös kirjallisuustieteellisten teorioiden kehityksen seuraamisen ja niiden kokeilemisen voi ajatella kuuluvaksi. *Kuolinsiivouksen* sovinnollisuuden voi puolestaan ajatella vastarinnaksi tai vastavirtaiseksi suhtautumiseksi niin kutsuttuihin koviin arvoihin nähden, jotka ovat nyky-yhteiskunnassamme paljon esillä. *Kuolinsiivouksen* sovinnollisuus ei siis välttämättä asetukkaan vastakkain myöhäiselle tyylille tyyppillisen sovittelemattomuuden kanssa, vaan edustaa myöhäisen tyylin vastarintaisuutta. Kilven *Kuolinsiivouksessa* ilmenevän myöhäisen tyylin ristiriitaisuus ja sovittelemattomuus kohdistuukin ennen kaikkea elämään itsessään: elämä, vanhuus ja kuolema, ovat mysteereitä, joita ei voi ratkaista. Myöskään yksittäisen ihmisen, kuten *Kuolinsiivouksen* puhujankaan, asema näissä mysteereissä ei ole yksiselitteinen, vaan pikemminkin ristiriitainen: voi olla itsevarma ja itsetietoinenkin suhteessa toisiin ihmisiin, ja Jumalaakin voi puhutella käskeväänkin sävyyn, mutta oma asema on silti epävarma – toistuuko minuus yhä uudelleen ja uudelleen tai hajoaako se osiksi, ei voi tietää varmuudella (Kilpi 2012, 46, 79, 102–103, 113). Kilpi itse puhuukin *Kuolinsiivoukseen* liittyen omasta ajatuksellisesta testamentistaan, aaltoilusta: elämässä tilanteet ja kokemukset vaihtuvat, ja aina tulee eteen jotain positiivistakin (Yle 2013B). *Kuolinsiivouksen* (Kilpi 2012, 91) humoristisin sanoin: ”Älä sure, huomenna kaikki on hullummin!”

6 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen tutkinut Eeva Kilven teosta *Kuolinsiivous* kahdesta näkökulmasta. Ensin tutkin, kuinka *Kuolinsiivous* osallistuu julkiseen keskusteluun vanhuudesta ja millaista vanhuuskuvaa se rakentaa. Toiseksi tutkin, millaisena Eeva Kilven myöhäinen tyyli *Kuolinsiivouksen* perusteella näyttäytyy. Ensimmäisen näkökulman osalta käytin analyysin teoreettisena pohjana Fornäsin (1998) *Kulttuuriteoriassaan* esittämää teoriaa kulttuurisesta vastarinnasta apukäsitteineen. *Kuolinsiivouksen* lisäksi analysoin tarkasti lukemalla myös *Kuolinsiivouksesta* kirjoitettuja arvosteluja sekä kuuntelemalla kaksi Eeva Kilven haastattelua. Toisen näkökulmani perustana oli Edward W. Saidin (2006) teoria myöhäisestä tyylistä: *On late style: music and literature against the grain*.

Totesin *Kuolinsiivouksen* asettuvan vastarinnaksi vanhuksia ja vanhuutta diskriminoiville puhe- ja ajattelutavoille esittämällä monipuolisen ja rehellisen kuvan vanhan ihmisen elämästä tunteineen, tuntemuksineen ja arjen toimintoineen. Totesin *Kuolinsiivouksen* vastarinnan rakentuvan ennen kaikkea sopuisuuden painottamiselle niin puhujan ihmissuhteissa kuin tarjoamalla aineksia lukijan identiteettityöhön, minkä avulla voi oppia elämään sopuisasti ympäristön paineiden ja vanhuuden tuomien rajoitusten kanssa. Sopuisuutta osoittaa myös vanhuudesta puhumisen tapojen muuttamiseen pyrkiminen kaunokirjallisen teoksen kautta.

Tarkastellessani *Kuolinsiivouksen* vastaanottoa muutamien siitä kirjoitettujen arvostelujen kautta, totesin negatiivisen vanhuuden kuvaamisen vastustamisen jäävän monilta lukijoilta huomiotta. Sen sijaan juuri teoksen sopuisuuteen kiinnitettiin huomiota. Kuitenkin ammattimaisemmat kirjallisuuden arvioijat huomasivat myös *Kuolinsiivouksen* tavan kuvata vanhuutta. Tulkitsin nämä seikat yhdessä merkiksi siitä, että *Kuolinsiivouksen* vanhuuskuva voi osaltaan olla vaikuttamassa vanhuuden kuvaamisen tapojen muutokseen, vaikka suuren suurta vaikuttavuutta sillä tuskin on. Kun tähän päätelmään yhdistetään luvussa 2.2 esittämäni havainto vanhuusrunouden yleisyydestä 2000-luvulla, herää kysymys, onko vanhuusrunous liikkeenomaisesti ollut monipuolistamassa vanhuuden kuvaamisen tapoja ja tekemässä niistä positiivisempia. Tätä olisi mielenkiintoista tutkia tarkastelemalla useampia

vanhuusteemaisia runokokoelmia rinnakkain, mutta siihen ei minulla tämän työn puitteissa ollut mahdollisuutta. Samoin olisi kiinnostavaa tietää, ovatko vanhuutta käsittelevät kaunokirjalliset teokset olleet vaikuttamassa mediassa tapahtuneeseen vanhuuden kuvaamisen muutokseen, vai seuraako kaunokirjallisuus median jäljessä. Yleisesti ottaen voisi ajatella kirjallisuuden muutoksen olevan hitaampaa, koska teoksia kirjoitetaan hitaammin kuin mediatekstejä, mutta toisaalta kirjailijat aistivat herkästi ympäristöään, ja voinevat myös ennakoida tapahtuvia muutoksia. Samalla kirjailijat saattavat luovassa työssään olla vapaampia rikkomaan normeja kuin toimittajat nopeatempoisessa työssään, jota määrittävät kaupalliset arvot.

Myös yksittäisen teoksen vaikuttavuutta vanhuuden kuvaamiseen ja kokemiseen olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin. Tähän voisivat antaa mahdollisuuden esimerkiksi kirjailijan lukijoilta saamien kirjeiden tutkiminen. Esimerkiksi Kilpi on monissa haastatteluissa sanonut saaneensa lukijoiltaan paljon herkkää ja rehellistä palautetta kirjeiden muodossa (Esim. YLE 2013 B). Joka tapauksessa jatkotutkimuksissa olisi syytä muodostaa kiinteämpää yhteyttä kirjallisuuden-, kulttuurin- ja vanhuustutkimuksen välille, mikä voisi syventää tulkintaa ja tehdä tuloksista paremmin hyödynnettäviä.

Analysoidessani *Kuolinsiivouksen* myöhäisyyttä löysin argumentteja sekä sen puolesta että sitä vastaan. Myöhäisyyttä puoltavat *Kuolinsiivouksen* fragmentaarinen rakenne, temaattinen ristiriitaisuus, ympäristön altis havainnointi, yhteiskunnan voimakas kritisointi ja voimakas kuoleman temaattinen läheisyys tekstissä sekä teoksen tulkinnallinen haastavuus. Myöhäisyyttä vastustivat *Kuolinsiivouksen* sovinnollisuus vastakohtana myöhäisten teosten sovittelemattomuudelle ja epäily myöhäisyyden tarkoituksellisesta tuottamisesta fragmentaarisuuden kautta. Päädyin kuitenkin tulkitsemaan *Kuolinsiivouksen* myöhäiseksi teokseksi, jonka fragmentaarisuuden mahdollinen tarkoituksellisuus korostaa myöhäisyydelle tyypillistä vahvaa tietoisuutta, jonka sovinnollinen luonne on yhteiskunnassa esiintyvien kovien arvojen vastustusta ja jonka puhujan itseensä sekä elämään ja kuolemaan kohdistamat pohdinnat synnyttävät myöhäisyydelle tyypillistä ristiriitaisuutta ja sovittelemattomuutta taiteilijan voimakkaan subjektiivisuuden kautta.

Päätelmäni *Kuolinsiivouksen* myöhäisyydestä saa osin kyseenalaistamaan myöhäisen tyylin universaalisuutta ja ehdottomuutta. Said (2006) painottaa myöhäisen tyylin teoriassaan voimakkaasti juuri kuoleman läheisyyden vaikuttamaa ristiriitaisuutta, katastrofisuutta ja sovittelemattomuutta. *Kuolinsiivouksen* perusteella vaikuttaisi kuitenkin mahdolliselta, että voimakas ja runsas kuoleman läheisyys ei välttämättä ilmene ehdottomana sovittelemattomuutena, vaan sovittelemattomuus voisi olla myös tietyn suuntaista tai ehdollista, saaden taiteilijasta ja taiteilijan ympäristöstä riippuvan ilmiasun. Tämän perusteella näen kiinnostavaksi laajemman iäkkäiden kirjailijoiden teosten tutkimisen jatkossa, niin niiden esittämien vanhuuskuvien kuin myöhäisyyksienkin kannalta. Voi esimerkiksi kysyä, mitkä tekijät vaikuttavat myöhäisyyden ilmenemiseen ja miten. Onko merkitystä sillä, törmääkö kuoleman ehdottomuuteen ensimmäistä kertaa vanhalla iällä, vai jo lapsena, kuten Kilpi sodan aikana.

Lähteet

Primaarilähde:

Kilpi, Eeva (2012) *Kuolinsiivous*. Helsinki: WSOY.

Muut kirjalliset lähteet:

Fornäs, Johan (1998) *Kulttuuriteoria*. Tampere: Vastapaino.

Hytti, Hilka (2010) *Ikääntynyt nainen mediassa*. Gerontologian ja kansanterveyden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Terveystieteiden laitos.

Kivelä, Sirkka-Liisa (toim.) (2005) *Vuoroin minussa vanhuus, nuoruus. Suomalaisia runoja vanhenemisesta*. Helsinki: Tammi.

Korolainen, Tuula & Tulusto, Riitta (toim.) (2008) *Pää tallella. Runoja ikääntyville*. Helsinki: Lasten Keskus / LK-kirjat.

Ojala, Hanna & Pietilä Ilkka (toim.) (2013) *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: Tampere University Press.

Rannela, Terhi (2014) *Käsin tehty. Kirjailija 2/14*. Helsinki: Suomen kirjailijaliitto ry.

Said, Edward W. (2006) *On late style: music and literature ageinst the grain*. New York: Pantheon Books.

Seutu, Katja (2012) ”Tuletko vanhainkotiin?” Runon affektiivisuudesta ja osallistuvasta lukemisesta. Teoksessa Kainulainen, Siiri, Lummaa, Karoliina & Seutu, Katja (toim.): *Työmaana runous. Runoudentutkimuksen nykysuuntauksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 249–267.

Vakimo, Sinikka (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Verkkolähteet:

Aitoaho, Pirkko (2012) Kirja ja viisauksia. Taiteilijaelämää. Pohjalainen. Viitattu 25.5.2015. <http://www.pohjalainen.fi/blogit/taiteilijaelämää/pirkkoaitoaho-19.44921/kirja-ja-viisauksia-19.54659>

Gramofonia (2013) Tulppa irti! Gramofonia. Viitattu 25.5.2015. <https://grafomania.wordpress.com/tag/kuolinsiivous/>

Helmet.fi Pääkaupunkiseudun yleisten kirjastojen kirjastoverkon tietokanta. Viitattu 27.7.2015 <http://haku.helmet.fi/iii/encore/home?lang=fin&suite=cobalt&advancedSearch=true&searchString=>

Kamina (2014) Kuolinsiivous. Kamina – Espoon kirjaston hyllystä. Viitattu 25.5.2015.
<http://sellonkirjat.blogspot.fi/2014/03/kuolinsiivous.html>

Keskikirjastot.fi Keski-suomen kunnankirjastojen tietokanta. Viitattu 27.7.2015
https://www.keskikirjastot.fi/web/arena/extended-search?p_p_state=normal&p_p_lifecycle=0&p_p_action=0&p_p_id=extendedSearch_WAR_arenaportlets&p_p_col_count=6&p_p_col_id=column-1&p_p_col_pos=2&p_p_mode=view

Kirjamuistikirja (2012) Kuolinsiivous / Eeva Kilpi. Kirjamuistikirja Erjan lukupäiväkirja. Viitattu 25.5.2015. <http://esperanza.blogspot.fi/2012/12/kuolinsiivous-eeva-kilpi.html>

Kirjavinkit (2012) Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Kirjavinkit. Viitattu 25.5.2015
<http://www.kirjavinkit.fi/arvostelut/kuolinsiivous/>

Koko lailla kirjallisesti (2012) Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Koko lailla kirjallisesti Kirjoista ja lukemisesta. Viitattu 25.5.2015. <http://www.lily.fi/blogit/koko-lailla-kirjallisesti/eeva-kilpi-kuolinsiivous>

Komu, Eija (2012) Eeva Kilpi – Kuolinsiivous. Keski-suomalainen. Viitattu 25.5.2015.
<http://www.ksml.fi/uutiset/viihde/kirjat/eeva-kilpi-kuolinsiivous/1249738>

Kylänpää, Riitta (2013) Mihin ihmeeseen ihmiset liukenevat toisiltaan. Kohtaamiset. Suomen Kuvalehti. Viitattu 25.5.2015. <http://suomenkuvalehti.fi/kohtaamiset/mihin-ihmeeseen-ihmiset-liukenevat-toisiltaan/>

Laihinen, Miikka (2014) Helinää, sylkytystä, kirahtelua ja pientä pärinääkin. Tuli&Savu. Viitattu 25.5.2015. <http://www.tulijasavu.net/2014/01/helinaa-sylkytysta-kirahtelua-ja-pienta-parinaakin/>

Mentula, Marjatta (2014) Eeva Kilpi, Kuolinsiivous (2012), kiitoskirjeeni kirjailijalle. Marjatan kirjaelämyksiä ja ajatuksia. Viitattu 25.5.2015.
http://marjatankirjat.blogspot.fi/2014/07/eeva-kilpi-kuolinsiivous-2012_14.html

Mäntylammi, Elina (2015) Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Luettua elämää. Viitattu 25.5.2015.
<http://luettuaelamaa.blogspot.fi/2015/04/eeva-kilpi-kuolinsiivous.html>

Pihin naisen elämää (2014) Pienten mielmien, suurten ajatusten Kuolinsiivous. Pihin naisen elämää. Viitattu 25.5.2015. <http://pihinnaisenelamaa.blogspot.fi/2014/06/pienten-mietelmien-suurten-ajatusten.html>

P.S. Rakastan kirjoja (2015) Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. P.S. Rakastan kirjoja. Viitattu 25.5.2015. <http://psrakastankirjoja.blogspot.fi/2015/04/eeva-kilpi-kuolinsiivous.html>

Rouva Blanca ja Neiti Niilo (2013) Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Rouva Blanca ja Neiti Niilo. Viitattu 25.5.2015 <http://blankajaniilo.blogspot.fi/2013/09/eeva-kilpi-kuolinsiivous.html>

Stenbäck, Irma (2012) Kiitos sanoistasi, kuolinsiivoaja. Helsingin Sanomat. Viitattu 25.5.2012. <http://www.hs.fi/arviot/Kirja/a1348308463410>

Timmonen, Karoliina (2012) Kotimainen keskiviikko – Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Kirjava kammari. Viitattu 25.5.2015. <http://kirjavakammari.blogspot.fi/2012/10/kotimainen-keskiviikko-eeva-kilpi.html>

Täällä toisen tähden alla (2014) Eeva Kilpi – Kuolinsiivous. Täällä toisen tähden alla. Viitattu 25.5.2015. <http://jaana-tiltoisenthdenalla.blogspot.fi/2013/03/eeva-kilpi-kuolinsiivous.html>

Vaahokari, Arto (2012) Kirja-arvio: Elämän ydinkysymysten äärellä. Tamperelainen. Viitattu 25.5.2015. <http://www.tamperelainen.fi/artikkeli/154092-kirja-arvio-elaman-ydinkysymyksien-aarella>

YLE (2013A) Aamun kirja. Jakso 12 794 154: Eeva Kilpi: Kuolinsiivous. Viitattu 25.5.2015. <http://areena.yle.fi/1-1818562>

YLE (2013B) Viikon kirja. Kirjailija Eeva Kilpi ja Nadja Novak keskustelevat teoksesta Kuolinsiivous. Viitattu 25.5.2015. <http://uutisvirta.fi/uutiset/4713143-viikon-kirja-kirjailija-eeva-kilpi-ja-nadja-nowak-keskustelevat-teoksesta-kuolinsiivous>

LIITE 1: Teoksia 2000- ja 2010-luvulta, joissa vanhuusrunoja

Tekijä	Kustantaja Vuosi	Teos	Löytöpaikat	Rivinumero liitteessä 2
Andersson, Claes (WSOY 2004):		On kylmä, täällä palaa.	VN	1
Anderson, Claes; Kiiskinen, Jyrki (WSOY 2015)		Aamu meren rannalla: sisäänhengitys, uloshengitys	KK, HM	
(WSOY 2013)		Syksyni sumuissa rakastan sinua	KK, HM	
(WSOY 2010):		Pimeään kirkkaus: runoja	KK, HM	2
Anhava, Helena (Otava 2003):		Lakastumisen aika	VN, PT	3
Aronpuro, Kari (Tammi 2005):		Gatmandu	PT	4
Carpelan, Bo (Otava 2004):		Diktamina	VN	
Haavikko, Paavo (WSOY 2001):		Prosperon runot	PT, HM	5
(WSOY 2006):		Puiden yliveritaisuudesta	PT	6
Harju, Timo (ntamo 2009):		Kastelimme heitä runsaasti kahvilla	KK, HM	
Heilala, Eeva (Tammi 2001):		Kirje maalta. Kootut runot.	PT	
(Tammi 2004):		Punaposkipuolukoita	VN, PT	7
(Tammi 2009):		Tässä iässä	KK, HM	8
(Tammi 2012):		Ikkunasta avautuu maailma	KK, HM	9
Holappa, Pentti (WSOY 2003):		Norsun ääni	VN, PT	10
Hulden, Lars; Saaritsa, Pentti (Siltala 2013):		Ei tähtiä tänä yönä, sir	KK, HM	11
Huovi, Hannele (Tammi 2011):		Spa – kylpyjä	KK, HM	12
Hyttinen, Anja (Mediapinta 2009):		Mistä saisi elämänsä suolaa	KK	
Itkonen, Jukka (Otava 2002):		Käpälämäki	PT,Last	
Junikka, Yrjö (Konneveden kotiseutuyhdistys 2002):		Luopumisen aika: runoja vanhana olosta	KK	13
Junnola, Eila (Parhaat vuodet 2008):		Parhaat vuodet: runoja	KK	
Juvonen, Riikka (Kirjapaja 2012):		Onneksi en ole enää nuori	KK	
Kalima, Tom (Reuna 2014):		Peilistä katsoo varis: runoja variksen ikään tulleenmiehen elämästä	KK, HM	14
Kaskinen, Anna-Mari (Kirjapaja 2012):		Hehkuvien väreihin: sanoja vuosien kauneudesta	KK, HM	15
Katajavuori, Riina (Tammi 2001):		Koko tarina	VN	16
Kejonen, Pekka (WSOY 2004):		Walkman, minä se olen.	PT	17
(WSOY 2005):		Suruttoman saattohoito	KK, HM	
(WSOY 2006):		Mansardikattoinen mieli	PT	18

Tekijä	Kustantaja Vuosi	Teos	Löytöpaikat	Rivinumero liitteessä 2
Kilpi, Eeva (WSOY 2000):		Perhonen ylittää tien	VN, PT	19
	(WSOY 2012:)	Kuolinsiiuous	KK, HM	20
Korolainen, Tuula (Tammi 2000):		Aaveakkoset, eli Haamuhetki		
	(WSOY 2004):	Meidän perhe	PT, Last PT	
	(LK-Kirjat 2006):	Kuono kohti tähteä	PT, Last	
Laaksonen, Heli (Sammakko 2001):		Pulu uis. Runoja.	PT	
	(Sammakko 2003):	Raparperisyrän. Runoja.	PT	21
	(Otava 2006):	Sulavoi. Runoja.	PT	22
Lappi, Arto (Sammakko 2002):		Kukko puussa	PT, Last	23
Laukkarinen, Liisa (San Sato 2015):		Sielunikkuna	KK, HM	
	(SanSato 2013):	Herbaariostani	KK, HM	24
Leskinen, Juice (Tammi 2007):		Kosket.	PT	25
Martsikainen, Anu (Suomen lupamarkkinointi 2005):		Vie minut kotiin!	KK	26
Meriluoto, Aila (WSOY 2002):		Kimeä metsä	VN	27
	(WSOY 2005):	Miehen muotoinen aukko	PT	28
	(WSOY 2011) :	Tämä täyteys, tämä paino	KK, HM	29
Mörsäri, Hilja (Karisto 2000):		Päivien ja unten kirjasta.	PT	
Niemelä, Reetta (Otava 2005):		Makkarapiruetti	PT	
Nummi, Lassi (Otava 2003):		Olemassa toisillemme	VN, PT	30
Nuotio, Eppu (Tammi 2003):		Näin pienissä kengissä	PT	
Oz, Amos; Lampola, Kristina; Riiminen, Mikko (Tammi 2002):		Meri on sama	KK	
Paloheimo, Martti (Kirja kerrallaan 2007):		Tämän elämän osat: runoja	KK, HM	31
Parkkinen, Jukka (WSOY 2004):		Sananjalkoja metsäpolulla	PT, Last	
Piirto, Pekka (WSOY 2007):		Vanheten	KK, HM	32
	(WSOY 2001):	Puutarha, Jonathan	PT	33
Pispa, Kaija (WSOY 2004):		Titulein taikasanat	PT, Last	
Pohjola, Arvo (Minimo Art 2004):		Himaföneri	PT	
Polttila, Brita (Tammi 2000):		Verkkaista liikettä	VN	34

Tekijä	Kustantaja Vuosi	Teos	Löytöpaikat	Rivinumero liitteessä 2
Porio, Anja (LK-Kirjat 2001):		Kevyin askelin	HM	
Ranta, Anni-Helena (Pilot-kustannus 2007):		Karhunpalvelusten talo: välähdyksiä vanhainkodista	HM	
Rauhala, Niilo (Otava 2002):		Vedet puhuvat läpi elämän	VN	35
Romu, Anja (Lahden runomaraton 2005):		Liian iso karuselliin.	PT	
Rossi, Marjatta (Otava 2011):		Upoksissa pilvet	KK, HM	36
Räty-Hämäläinen, Aino (Palmenia-kustannus 2002):		Vuosien varjot ja valo	HM	
Saaritsa, Pentti (WSOY 2001):		Yön soiva osa	VN	37
Stenberg, Eira (Tammi 2002):		Siksi seurustelen varkaiden kanssa	VN	38
Tikka, Eeva (Gummerus 2003):		Odotus ja ilo.	PT	39
Tossavainen, Jouni (ntamo 2015):		Sininen torni	HM	
Toukonen, Marja Leena (Basam Books 2011):		Vuodet villiintyvät takanani	KK, HM	40
Vakkuri, Juha (Like 2003)		Kaikki kesken, kaikki hyvin	VN	41
Venäläinen, Anneli (Mediapinta 2011):		Taikalasit: runoja	HM	
Viertola, Helena (Arkki 2007):		Surun laiturilta valon rantaan	KK, HM	42
Villa, Kyllikki (Like 2005):		Ei eilistä, ei huomista	VN, PT	
		(Like 2004): Vanhan rouvan lokikirja	HM	
		(Like 2009): Koipitoipilas: runoja	KK, HM	43
Virolainen, Merja (Tammi 2003):		Olen tyttö, ihanaa	VN, PT	44

Antologiat:

Korolainen, Tuula & Tulusto, Riitta (toim.) (LK-Kirjat 2008):		Pää tallella: runoja ikääntyville	HM	
Kivelä, Sirkka-Liisa (toim.) (Tammi 2005):		Vuoroin minussa vanhuus, nuoruus: suomalaisia runoja vanhenemisesta.	HM	
Korolainen, Tuula & Tulusto, Riitta (toim.) (LK-kirjat 2012):		Täyttä päätä: runoja ikääntyville	HM	
Laaninen, Tiina (toim.) (Kirjapaja 2015):		Mikä ikä!: kokemus kaunistaa ja muita tosiasioita päivänsankarille	HM	
Yli-Ruusi, Katariina (toim.) (Katharsos 2004):		Edessä avoimet meret: runoja antoiisiin eläkevuosiin	HM	
		(Katharsos 2000): Vuosien kultaiset säkeet: runoja iän karttuessa	HM	

Löytöpaikojen lyhenteet: KK=Keskikirjastot.fi; HM=Helmet.fi; VN=Vuoroin minussa vanhuus, nuoruus –antologia; PT= Pää tallella –antologia; Last=sijoitettu Keskikirjastoissa lasten kokoelmiin, jolla perusteella rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle lastenrunoiksi tulkittuna.

Tietokannoista haettaessa on käytetty hakuehtoina:

Keskikirjastot.fi:

- 1) Vapaasanahaku: Vanhuus, luokka 82.2, vuodesta 2000 vuoteen 2015;
- 2) Vapaasanahaku: vanheneminen, luokka 82.2, vuodesta 2000 vuoteen 2015;
- 3) Vapaasanahaku: ikääntyminen, luokka 82.2, vuodesta 2000 vuoteen 2015

Helmet.fi:

Hakusanat: runo* JA vanhuus TAI vanheneminen TAI ikääntyminen, Vuosi: 2000 – 2015

Liite 2: Havaintoja vanhuusrunokokoelmien kansista

	teos	kansissa tekijän kuva	kansissa tekijän ikä / syntymävuosi	kansissa luonnehdinta tekijästä	tekijä pääteltävissä iäkkääksi	tekijä pääteltävissä keski-ikäiseksi tai nuoremaksi	kansissa mainitaan vanhuus tai siihen rinnastettava teema
1	On kylmä, täällä...	x	x	-	x	-	-
2	Pimeän kirkkaus	-	x	-	x	-	x
3	Lakastumisen aika	x	-	-	x	-	x
4	Gatmandu	x	x	-	x	-	-
5	Prosperon runot	-	x	-	x	-	x
6	Puiden yliverlaisuu...	-	-	-	-	-	-
7	Punaposkipuolukoita	x	x	-	x	-	-
8	Tässä iässä	x	x	-	x	-	x
9	Ikkunasta avautuu...	x	-	x	x	-	x
10	Norsun ääni	-	-	-	-	-	-
11	Ei tähtiä tänä yönä...	x	-	-	x	-	x
12	Spa - kylpyjä	x	-	-	-	x	-
13	Luopumisen aika	x	-	x	x	-	x
14	Peilistä katsoo varis	x	-	-	x	-	x
15	Hehkuvien väreihin...	-	-	-	-	-	x
16	Koko tarina	x	x	-	-	x	-
17	Walkman, minä...	-	-	-	-	-	-
18	Mansardikattoinen...	x *	-	-	-	-	-
19	Perhonen ylittää tien	-	-	-	-	-	-
20	Kuolinsiivous	x	x	-	x	-	x
21	Raparperisyran.	-	x	-	-	x	-
22	Sulavoi. Runoja.	x	x	-	-	x	-
23	Kukko puussa	x	x	-	-	x	-
24	Herbaariostani	-	-	x	x	-	x
25	Kosket.	x	x	x	-	x	x
26	Vie minut kotiin!	x	-	x	-	x	x

	teos	kansissa tekijän kuva	kansissa tekijän ikä / syntymävuosi	kansissa luonnehdinta tekijästä	tekijä pääteltävissä iäkkääksi	tekijä pääteltävissä keski-ikäiseksi tai nuoremaksi	kansissa mainitaan vanhuus tai siihen rinnastettava teema
27	Kimeä metsä	x	-	-	x	-	-
28	Miehen muotoinen...	x	x	-	x	-	-
29	Tämä täyteys, tämä...	x	x	-	x	-	-
30	Olemassa toisil...	x	-	-	x	-	-
31	Tämän elämän osat	-	x	-	x	-	x
32	Vanheten	-	-	-	-	-	x
33	Puutarha, Jonathan	-	-	-	-	-	-
34	Verkkaista liikettä	x	x	-	x	-	-
35	Vedet puhuvat läpi...	-	-	-	-	-	-
36	Upoksissa pilvet	-	x	x	x	-	x
37	Yön soiva osa	-	-	-	-	-	-
38	Siksi seurustelen...	x *	-	-	-	-	-
39	Odotus ja ilo.	-	-	-	-	-	x
40	Vuodet villiintyvät...	-	-	-	-	-	x
41	Kaikki kesken...	x	x	-	x	-	-
42	Surun laiturilta...	-	x	-	x	-	x
43	Koipitoipilas: runoja	x	x	-	x	-	-
44	Olen tyttö, ihanaa	x	x	-	-	x	-

Merkinnät taulukossa:

- x) havaittavissa teoksen kansissa tai kansien liepeissä tai tulkittavissa niiden perusteella
-) ei havaittavissa teoksen kansissa tai kansien liepeissä tai tulkittavissa niiden perusteella
- x *) kuva epäselvä tai ei selkeästi identifioitu kirjailijan kuvaksi